

แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้าน
หมอ จังหวัดสระบุรี

DEVELOPMENT OF GUIDELINES TO ENHANCE STAKEHOLDER AND NETWORK
PARTICIPATION IN THE PAK WAN PA COMMUNITY, BAN MO DISTRICT, SARABURI
PROVINCE

ชามาวี มีสวัสดิ์

แนวทางการส่งเสริมและพัฒนากีฬามวยสากลสมัครเล่นในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้าน
หมอก จังหวัดสระบุรี

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขานโยบายและการจัดการสาธารณะ
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2567
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

DEVELOPMENT OF GUIDELINES TO ENHANCE STAKEHOLDER AND NETWORK
PARTICIPATION IN THE PAK WAN PA COMMUNITY, BAN MO DISTRICT, SARABURI
PROVINCE

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of MASTER OF PUBLIC ADMINISTRATION

(Public Policy and Management)

Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University

2024

Copyright of Srinakharinwirot University

การค้นคว้าอิสระ

เรื่อง

แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้าน

หมอ จังหวัดสระบุรี

ของ

ชามาวี มีสวัสดิ์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขานโยบายและการจัดการสาธารณะ

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญากุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบปากเปล่าการค้นคว้าอิสระ

..... อาจารย์ที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชญาณ์ นักพื่อน)

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุธินี อัดถากร)

..... กรรมการ

(ดร.กัลยา แซ่อั้ง)

ชื่อเรื่อง	แนวทางการส่งเสริมและพัฒนากิจการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย ในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี
ผู้วิจัย	ชามาวี มีสวัสดิ์
ปริญญา	รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
ปีการศึกษา	2567
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชญาณ์ นักพ่อน

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี และ 2) เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนากิจการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้บริหาร ผู้บริหารและนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร ในสำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี ประกอบด้วย 3 คนผู้บริหารสำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติการ รับผิดชอบตำบลสร้างโคกและตำบลหนองบัว และผู้นำชุมชน เทศบาลตำบลหนองบัว อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี โดยผลการศึกษาพบว่า ชุมชนผักหวานป่ายังไม่มีในรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือในการจำหน่าย ส่งผลให้ราคาสินค้าไม่มีความแน่นอน เกษตรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย การรวมกลุ่มไม่เข้มแข็งไม่มีอำนาจในการต่อรองจากพ่อค้าคนกลางและผู้ประกอบการ และการพัฒนาภาคการเกษตรในระดับพื้นที่จำเป็นต้องอาศัยกลไกความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคีเครือข่ายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของสำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ และผู้นำชุมชนซึ่งเป็นตัวกลางเชื่อมโยงหน่วยงานต่าง ๆ เข้าสู่ชุมชน และส่งเสริมกันอย่างมีระบบ งานวิจัยชิ้นนี้ได้มีการเสนอการพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่ แนวทางการส่งเสริมและพัฒนากิจการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า ต่อสำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนและสร้างรายได้ให้แก่ประชาชน เพื่อสืบทอดและต่อยอดการทำงานของเครือข่ายเพื่อทำให้เครือข่ายมีความยั่งยืน โดยทำให้ผักหวานป่าของชุมชนเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคทั้งในมิติของคุณภาพสินค้า และราคาสินค้ามากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การส่งเสริม, ความร่วมมือ, ภาคีเครือข่าย

Title	DEVELOPMENT OF GUIDELINES TO ENHANCE STAKEHOLDER AND NETWORK PARTICIPATION IN THE PAK WAN PA COMMUNITY, BAN MO DISTRICT, SARABURI PROVINCE
Author	CHAMAWEE MEESAWAT
Degree	MASTER OF PUBLIC ADMINISTRATION
Academic Year	2024
Advisor	Associate Professor Dr. Preechaya Nakfon

This study investigates the status and key obstacles challenging stakeholder participation in the wild neem (Pak Wan Pa) community of Nong Bua, Ban Mo District, Saraburi Province. It reveals the absence of a formal cooperative distribution network, resulting in unstable pricing, while smallholder farmers suffer from weak group cohesion and limited bargaining power vis-à-vis middlemen and commercial buyers. The research emphasizes that sustainable agricultural development depends on structured cooperation among government bodies, civil society, and community leaders—particularly the Ban Mo District Agricultural Office and local leadership—which act as essential intermediaries by connecting various stakeholders and facilitating systematic support. Based on these insights, the study formulates strategic recommendations to: establish official networks, strengthen farmer organizations, enhance stakeholder collaboration, and improve product quality and pricing structures. These measures aim to boost income, bolster stakeholder participation, and ensure the long-term viability and recognition of the wild neem initiative in Saraburi.

Keywords: Enhance, Participation, Network

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระเรื่อง แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี เพื่อสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขานโยบายและการจัดการสาธารณะ สามารถดำเนินการจนประสบความสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เนื่องจากได้รับความอนุเคราะห์และได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดียิ่งจาก รศ. ดร.ปรีชญาณ์ นักพ่อน ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา ความรู้ ข้อคิด ข้อเสนอแนะ และปรับปรุงข้อแก้ไขต่าง ๆ จนกระทั่งการวิจัยครั้งนี้สำเร็จไปได้ด้วยดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ ขอขอบคุณสำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี และผู้นำชุมชนหมู่ 7 ตำบลหนองบัว อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี ที่อนุเคราะห์ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการค้นคว้าอิสระ และสละเวลาให้สัมภาษณ์และแบ่งปันข้อมูลที่มีคุณค่า งานวิจัยชิ้นนี้จะไม่สำเร็จลุล่วงได้หากไม่ได้รับความอนุเคราะห์จากทุกท่าน

ขอขอบคุณคุณพ่อคุณแม่ ผู้เป็นต้นแบบรากฐานของชีวิตที่ได้เลี้ยงดูข้าพเจ้ามา อบรมสั่งสอนให้ข้อคิด และเป็นกำลังใจสำคัญตลอดเส้นทางการศึกษา ความรัก ความเข้าใจ และการเสียสละของท่านคือพลังอันยิ่งใหญ่ที่ผลักดันให้ข้าพเจ้าผ่านอุปสรรคทั้งหลายมาจนถึงทุกวันนี้ และขอขอบคุณครอบครัวทุกคนที่คอยอยู่เคียงข้าง และสนับสนุนเป็นแรงใจตลอดการลุล่วงในการศึกษาครั้งนี้

ขอขอบคุณเพื่อน ๆ ทุกคน ที่เป็นส่วนสำคัญในช่วงเวลาของการเรียนรู้และเติบโต ไม่ว่าจะเป็น การให้คำปรึกษา ร่วมแบ่งปันประสบการณ์ และขอขอบคุณกระต่าย เพื่อนที่เปี่ยมด้วยความเอื้อเฟื้อและจริงใจ ผู้ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการตรวจสอบความถูกต้อง ให้คำปรึกษาอย่างรอบคอบ และข้าพเจ้าขอขอบคุณตัวเองที่ไม่ยอมแพ้ แม้จะมีความลังเล และความไม่มั่นใจอยู่ตลอดทาง ขอขอบคุณในความตั้งใจของตนเอง และอดทนจนสามารถนำพางานชิ้นนี้ลุล่วง

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าหวังว่าการศึกษานี้จะมีประโยชน์ต่อการศึกษานโยบายการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี และสามารถนำไปต่อยอดเพื่อสร้างอาชีพให้กับชุมชนที่ดียิ่งขึ้นในอนาคต

ชามาวี มีสวัสดิ์

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่ 1	1
บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญ	1
1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา.....	3
1.3 ขอบเขตการศึกษา	4
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
1.5 นิยามศัพท์	5
บทที่ 2.....	6
ข้อมูลพื้นฐาน.....	6
2.1 เอกสารเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของสถานการณ์ผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี .6	
2.1.1 สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี.....	6
2.1.2 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี	7
2.1.3 การส่งเสริมให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผักหวานป่า	7
2.1.4 สถานการณ์การตลาดผักหวานป่า อ.บ้านหมอ จ.สระบุรี.....	9
2.2 ข้อมูลเกี่ยวกับแผนการส่งเสริมและยุทธศาสตร์การเกษตร	9
2.3 กรอบแนวคิดการทำงานแบบภาคีเครือข่าย.....	12

2.4 กรอบแนวคิดการพัฒนากลุ่มในงานการส่งเสริมเกษตร	14
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีและเครือข่าย	16
บทที่ 3	19
วิธีการดำเนินงาน	19
3.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information)	19
3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (Research Instruments)	19
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection Procedures)	20
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	20
บทที่ 4	21
ผลการวิจัย	21
4.1 สภาพปัจจุบันและปัญหาการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชน ผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี	21
4.1.1 สถานการณ์เบื้องต้นของชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี	21
4.1.2 ความร่วมมือปัจจุบันในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี	22
4.1.3 ปัญหาและอุปสรรคการส่งเสริมและการพัฒนากลุ่มการมีส่วนร่วมของเครือข่ายในชุมชน ผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี	24
4.2 แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและพัฒนาของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่าใน ปัจจุบันของ อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี	27
บทที่ 5	32
สรุปผล หลักวิชาการ ข้อเสนอแนะ	32
5.1 สรุปผล	32
5.1.1 แนวทางในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มการมีส่วนร่วมของ ภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี	32

5.1.2 แนวทางการส่งเสริมการและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชน	
ผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี	34
5.2 หลักการทางวิชาการที่นำมาใช้	35
5.3 ข้อเสนอแนะ	38
บรรณานุกรม	42

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

ในบริบทของการพัฒนาเศรษฐกิจและความมั่นคงทางอาหารของประเทศ การเกษตรถือเป็นรากฐานสำคัญที่ต้องได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม เกษตรกรไทยจำนวนไม่น้อยยังประสบปัญหาในการเข้าถึงองค์ความรู้ เทคโนโลยี แหล่งทุน และตลาดที่เป็นธรรม การส่งเสริมการเกษตรจึงต้องปรับเปลี่ยนจากการทำงานแบบหน่วยงานเดียวมาเป็นการประสานความร่วมมือระหว่างหลายภาคส่วนหรือ “ภาคีเครือข่าย” เช่น หน่วยงานราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา ภาคเอกชน สถาบันเกษตรกร และประชาชนในชุมชน เพื่อเสริมสร้างระบบเกษตรที่มีประสิทธิภาพ ยั่งยืน และสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยรูปแบบการทำงานแบบภาคีเครือข่ายจะช่วยให้เกิดการระดมทรัพยากรและองค์ความรู้จากหลายฝ่าย ทำให้การส่งเสริมการเกษตรมีความครอบคลุม ตรงกับความต้องการของเกษตรกรในพื้นที่มากยิ่งขึ้น ตลอดจนสามารถพัฒนาเกษตรกรให้เป็นทั้งผู้ผลิตที่มีคุณภาพและผู้ประกอบการที่มีศักยภาพ สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและการพึ่งพาตนเองตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นแนวทางสำคัญในการขับเคลื่อนการเกษตรไทยในศตวรรษที่ 21 อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

เกษตรกรรมถือเป็นอีกหนึ่งอาชีพที่สำคัญสำหรับประเทศไทยมาอย่างยาวนาน การเกษตรมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยรู้จักประโยชน์อย่างหลากหลายจากพืช สัตว์ ในชีวิตประจำวัน และการพัฒนาประเทศให้เจริญมั่นคง โดยประเทศไทยนับเป็นประเทศที่ให้ความสำคัญกับการเกษตรเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นงานที่สร้างเสริมความสุขสมบูรณ์ให้แก่บ้านเมืองส่วนรวม ผลผลิตทางทางเกษตรเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดสินค้า อาหาร ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมที่ใช้ภายในประเทศและส่งออกจำหน่ายเป็นสินค้าส่งออก กล่าวคือ การเกษตรมีความสำคัญในแง่ของการสร้างฐานะ และเป็นฐานทำให้ประเทศไทยมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันมีพืชที่ส่งเสริมอาชีพ สร้างรายได้ให้แก่คนในประเทศเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ ไม่ใช่หมายถึงการส่งออกพืชแบบสด ๆ เพียงอย่างเดียว แต่หลายชนิดยังถูกนำมาแปรรูปเพื่อสร้างประโยชน์และสร้างรายได้ เพื่อให้เกิดความคุ้มค่ามากที่สุด โดยในอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี มีการทำเกษตรกรรมผักหวานป่า เป็นพืชที่ขึ้นอยู่กลางป่าดงดิบ ในพื้นที่ของไทยพบผักหวานป่าเกิดในพื้นที่บางจังหวัดในภาคเหนือภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียง - เหนือเท่านั้น

เกษตรกรในอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี ได้ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการขยายพันธุ์ผักหวานป่า มาปลูกในพื้นที่สวนและขยายพื้นที่ปลูกออกไปรวมแล้ว ประมาณ 2,574 ไร่ เกษตรกรได้เรียนรู้ นำเอาผักหวานป่ามาประกอบอาหารต่าง ๆ มากมาย เช่น ก๋วยเตี๋ยวผักหวานป่า ข้าวหน้าเบ็ด ผักหวานป่า ห่อหมกผักหวานป่า ไข่เจียวผักหวานป่า ต้มจืดหมูสับผักหวานป่า นอกจากนี้อำเภอบ้านหมอ ยังได้ส่งเสริมให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผักหวานป่า ให้เป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น น้ำผักหวานป่า ไวน์ผักหวานป่า ชาผักหวานป่า เป็นต้น (สำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี. ม.ป.ป.) จึงทำให้อำเภอนี้มีความต้องการ บริโภคผักหวานป่า เริ่มขยายตัวมากขึ้น ผักหวานป่าสามารถปลูกได้ในพื้นที่ซึ่งมีความชุ่มชื้นปลูกคละกับพืชได้หลายประเภท อย่างไรก็ตามพบว่า เกษตรกรสามารถบังคับให้ผักหวานป่าแตกยอดอ่อนได้เกือบตลอดปีผักหวานป่าจะแตกยอดนอกฤดูกาลได้ตามความต้องการของตลาด เนื่องจากในปัจจุบันผักหวานป่าได้รับความนิยมมากขึ้น อำเภอบ้านหมอ จึงได้ส่งเสริมให้เกษตรกรเพาะพันธุ์ผักหวานป่า จำหน่ายสร้างรายได้ให้กับเกษตรกรได้เป็นอย่างดี (ศูนย์เทคโนโลยีหลังการเก็บเกี่ยว. 2554: ออนไลน์) ด้วยเหตุนี้จึงเป็นเหตุให้มีผู้พยายามปลูกผักหวานป่ากันเป็นจำนวนมาก แต่ยังคงขาดการผลักดันให้เป็นพืชเศรษฐกิจที่โดดเด่น จึงได้มีการนำเสนอแนวทางการส่งเสริมการพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีและเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่าของคนในชุมชน อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี มีส่วนร่วมในการจัดทรัพยากรและสวัสดิการ โดยมีการรวมกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมา ทั้งกลุ่มที่มีลักษณะไม่เป็นทางการที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันเองของคนในชุมชน และกลุ่มที่ได้รับการจัดตั้งจากหน่วยงาน/ องค์กรต่าง ๆ ทำให้คนในชุมชนได้รับการพัฒนาและดูแลอย่างทั่วถึง และผู้นำในชุมชนที่มีความเข้มแข็งเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อความสำเร็จของการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกร รวมถึงการจัดทรัพยากรและสวัสดิการภายในชุมชน

นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) เป็นต้นมา การพัฒนาประเทศได้ให้ความสำคัญกับประชาชนทั้งถิ่น และองค์การพัฒนาชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อลดปัญหาความยากจนในชนบท ลดช่องว่างทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประชาชน ทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชนเป็นยุทธวิธีสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมของสังคม เช่น ความรู้ ความคิด ความสามารถ แรงงาน ตลอดจนทรัพยากรของตนต่อกิจกรรมนั้น ๆ ในการแสดงความคิดเห็นตัดสินใจ กำหนดนโยบาย กำหนดวิธีการดำเนินนโยบาย กำหนดเป้าหมายและแผนงาน ดำเนินในกระบวนการจัดการและ

ร่วมหนุนช่วยบริหารทรัพยากร จึงส่งผลให้เกิด “การสร้างเครือข่าย หรือ Networking” เป็นการเชื่อมโยงของกลุ่มคนหรือกลุ่มองค์กรที่สนใจ ที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในเครือข่ายด้วยความเป็นอิสระ เท่าเทียมกันภายใต้ของพื้นฐานความเคารพสิทธิ เชื้อถือ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะในบริบทของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การรวมกลุ่มของหน่วยงาน องค์กร หรือบุคคลที่มีบทบาทและความสนใจร่วมกันจะช่วยเพิ่มพลังในการดำเนินงาน ลดความซ้ำซ้อน และเพิ่มประสิทธิภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ ทั้งในด้านข้อมูล ความรู้ ความเชี่ยวชาญ ตลอดจนงบประมาณ แนวคิดของการทำงานแบบภาคีเครือข่ายยังเน้นการมีส่วนร่วม (participation) การสื่อสารอย่างเปิดเผย และการสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน หรือองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งล้วนมีบทบาทที่เสริมกันและกัน ทั้งนี้ การสร้างภาคีเครือข่ายอย่างเข้มแข็งยังเป็นการเปิดพื้นที่ให้เกิดนวัตกรรม การเรียนรู้ร่วมกัน และการพัฒนาที่ยั่งยืน ตัวอย่างเช่น ในภาคเกษตรกรรม การทำงานร่วมกันของเกษตรกร หน่วยงานรัฐ และผู้ประกอบการสามารถยกระดับการผลิต การตลาด และความสามารถในการแข่งขันของชุมชนได้อย่างแท้จริง ดังนั้น การทำงานแบบภาคีเครือข่ายจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรมในทุกระดับ

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการทำงานแบบภาคีเครือข่ายมิได้เป็นเพียงแค่การรวมกลุ่มของหน่วยงานหรือบุคคลเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เพื่อบูรณาการทรัพยากรและศักยภาพของแต่ละภาคส่วนให้เกิดประโยชน์สูงสุดร่วมกัน การมีเครือข่ายที่เข้มแข็งและยืดหยุ่นช่วยให้สามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลง และตอบสนองต่อความท้าทายที่หลากหลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในระดับชุมชนที่ต้องอาศัยความร่วมมืออย่างต่อเนื่องจากทุกฝ่าย การดำเนินงานในรูปแบบภาคีเครือข่ายจึงไม่เพียงช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนา แต่ยังสร้างความยั่งยืนในระยะยาวผ่านกระบวนการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการส่งต่อความรู้สู่คนรุ่นใหม่ ซึ่งล้วนเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนและสังคมในภาพรวม

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

- (1) เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี
- (2) เพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

1.3 ขอบเขตการศึกษา

(1) ขอบเขตเชิงเนื้อหา

ในการศึกษาครั้งนี้ มุ่งศึกษา 2 ประเด็นหลัก คือ

(1) ประเด็นศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี เพื่อให้ทราบถึงสภาพปัญหาการดำเนินงาน และศึกษาบริบทการทำงานร่วมกันของหน่วยงานการส่งเสริมในชุมชนผักหวานป่า

(2) และศึกษาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี เพื่อนำแนวทางมาปรับใช้ให้เข้ากับชุมชน สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนและสร้างรายได้ให้แก่ประชาชน เพื่อสืบทอดและต่อยอดการทำงาน of เครือข่ายเพื่อให้เครือข่ายมีความยั่งยืน

(2) ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยและจัดเก็บข้อมูล คือ สำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

(3) ขอบเขตด้านประชากร

1. เกษตรอำเภอบ้านหมอ
2. นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติการ รับผิดชอบตำบลลาดสร้างโคกและตำบลหนองบัว
3. ผู้นำชุมชน หมู่ 7 เทศบาลตำบลหนองบัว อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

(4) ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยกำหนดการศึกษาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี ในช่วงระยะเวลา เดือนเมษายน พ.ศ.2567 ถึง เดือนมิถุนายน พ.ศ.2568

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

(1) เป็นการเพิ่มพูนความรู้แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

(2) นำแนวทางในการปฏิบัติแก้ปัญหาและอุปสรรคเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

1.5 นิยามศัพท์

ผักหวานป่า หมายถึง เป็นผักพื้นบ้านชนิดหนึ่งที่มีชื่อเสียงมากเป็นที่รู้จักและเป็นที่กล่าวขานของคนทั่วไป ผักหวานป่า เป็นพืชในวงศ์ “Opilaceae” มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า “Melientha Sauvis” เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางมีอยู่ในป่าเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีขึ้นอยู่เกือบทุกภาคของประเทศไทย เช่น ภาคเหนือ ที่จังหวัดเชียงใหม่ ตาก เชียงราย ภาคกลางในเขตจังหวัดลพบุรี สระบุรี อุทัยธานี และภาคใต้ ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี จัดเป็นผักพื้นบ้านชนิดหนึ่งที่มีชื่อเสียงมากเป็นที่รู้จักของผู้บริโภคโดยทั่วไป

การส่งเสริม หมายถึง การวางแผนโครงการใดโครงการหนึ่ง ในการนำเอาความรู้ทางด้านเทคโนโลยีและการวิจัยต่าง ๆ นำออกไปสู่ประชาชนในชนบท โดยความรู้ที่นำออกไปนั้น ประชาชนสามารถรับรู้และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ โดยประยุกต์เข้ากับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของประชาชนในแต่ละท้องที่ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ต้องคำนึงถึงการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology) เพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและเป็นประโยชน์ต่อชุมชน อีกทั้งมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและจริยธรรมควบคู่กันไป

การส่งเสริมการเกษตร หมายถึง การระบวณการหรือกิจกรรมที่มุ่งสนับสนุนและพัฒนาความรู้ ทักษะ เจตคติ และศักยภาพของเกษตรกร เพื่อให้สามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ทั้งในด้านการผลิต การจัดการทรัพยากร การแปรรูป การตลาด และการบริหารจัดการ โดยมีเป้าหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกร เพิ่มรายได้ ลดต้นทุนการผลิต และพัฒนาเกษตรกรรมให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไป

เครือข่าย หรือ Network หมายถึง การที่หลายองค์กรหรือกลุ่มบุคคลที่มีเป้าหมายร่วมกัน ร่วมมือในลักษณะหุ้นส่วน หรือพันธมิตร เพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยการใช้ทรัพยากรที่มีร่วมกัน ทั้งด้านความรู้ แรงงาน เงินทุน หรือเครือข่ายทางสังคม

บทที่ 2

ข้อมูลพื้นฐาน

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาเพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี และเพื่อศึกษาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี สำหรับบทนี้จะเป็นการสืบค้นข้อมูลทั่วไปในบริบทที่ทำการศึกษาจนถึงทบทวนวรรณกรรมแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการศึกษา ผู้วิจัยได้จำแนกการนำเสนอออกเป็น 5 ส่วนดังนี้

2.1 เอกสารเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของสถานการณ์ผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

2.2 ข้อมูลเกี่ยวกับแผนการส่งเสริมและยุทธศาสตร์การเกษตร

2.3 กรอบแนวคิดการการทำงานแบบภาคีเครือข่าย

2.4 กรอบแนวคิดการพัฒนากลุ่มในงานการส่งเสริมเกษตร

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย

2.1 เอกสารเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของสถานการณ์ผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

2.1.1 สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐานอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

อำเภอบ้านหมอ ตั้งอยู่ในจังหวัดสระบุรี มีพื้นที่ทั้งหมด 203.6 ตร.กม. หรือ 78.6 ตร.ไมล์ ซึ่งมีการปกครองส่วนภูมิภาคแบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 9 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านหมอ ตำบลบางไชมด ตำบลสร้างโคก ตำบลตลาดน้อย ตำบลหรรเทพ ตำบลโคกใหญ่ ตำบลไผ่ขวาง ตำบลบ้านครัว และตำบลหนองบัว มีภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นป่า ไร่ สวน พื้นที่ราบสูง - ต่ำ ไม่สม่ำเสมอ ที่ลุ่มทั่วไปใช้ทำนา ที่ราบสูงใช้ทำไร่ มีป่าละเมาะเป็นแห่ง ๆ ไม่มากนัก มีคลองน้ำพุ และมีคลองส่งน้ำของชลประทาน จึงเหมาะแก่การทำเกษตร ภูมิอากาศทั่วไปของเขตพื้นที่อำเภอบ้านหมอมีภูมิอากาศแบบร้อนชื้น อยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และยังได้รับอิทธิพลจากพายุดีเปรสชัน โดยจำแนกได้ดังนี้ ฤดูร้อน เริ่มต้นระหว่างเดือนมีนาคม – พฤษภาคม ฤดูฝน เริ่มต้นระหว่างเดือนพฤษภาคม – ตุลาคม ฤดูหนาว เริ่มต้นระหว่างเดือนพฤศจิกายน – มกราคม อำเภอบ้านหมอมีประชากรทั้งหมด 41,436 คน ประชากรส่วนใหญ่

ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยมีกิจกรรมการเกษตรที่สำคัญ ได้แก่ ปลูกผักหวาน รองลงมา คือ ปลูกข้าวโพด เลี้ยงสัตว์ รับจ้าง (สำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี. ม.ป.ป.)

2.1.2 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี มีการทำเกษตรกรรมผักหวานป่า เป็นพืชที่ขึ้นอยู่กลางป่า ดงดิบ ในพื้นที่ของไทยพบผักหวานป่าเกิดในพื้นที่บางจังหวัดในภาคเหนือภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียง - เหนือเท่านั้น เกษตรกรในอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี ได้ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการขยายพันธุ์ผักหวานป่ามาปลูกในพื้นที่สวนและขยายพื้นที่ปลูกออกไปรวมทั้งหมด 2,574 ไร่ อยู่ในตำบลหนองบัว สร้างโคก ผักหวานป่าเป็นพืชที่มีคุณสมบัติพิเศษไม่ต้องการสารเคมีทุกประเภท จึงเป็นผักที่ปลอดภัยจากสารพิษโดยธรรมชาติ นอกจากนี้แมลงทุกชนิดไม่ชอบเกาะกินใบหรือยอดผักหวาน เกษตรกรจึงไม่ต้องใช้ สารเคมีในการป้องกันแมลงแต่อย่างใด หากเกษตรกรใช้ยาฆ่าแมลงหรือสารเคมีกับผักหวานอาจทำให้ต้นผักหวานป่าตายได้ เกษตรกรได้เรียนรู้เอาผักหวานป่ามาประกอบอาหารต่าง ๆ มากมาย เช่น ก๋วยเตี๋ยวผักหวานป่า ข้าวหน้าเปิดผักหวานป่า ห่อหมกผักหวานป่า ไข่เจียวผักหวานป่า ต้มจืดหมูสับผักหวานป่า นอกจากนี้ อำเภอบ้านหมอ ยังได้ส่งเสริมให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผักหวานป่า ให้เป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น น้ำผักหวานป่า ไวน์ผักหวานป่า ชาผักหวานป่า เป็นต้น ผักหวานป่า เป็นผักที่ให้โปรตีน วิตามิน และเกลือแร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิตามินบี 2 ผู้ที่ขาดวิตามินบี 2 จะทำให้เป็นโรคปากเปื่อย (ปากนกกระจอก) หรือถ้าขาดในวัยเด็กจะทำให้ชะงักการเจริญเติบโตและแคระแกรนได้ นอกจากนี้ยังเป็นสมุนไพรที่สามารถแก้ร้อนใน กระหายน้ำ ต้มดื่มเป็นยาลดไข้ และช่วยในการขับถ่ายได้ดี (สำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี. ม.ป.ป.) จึงทำให้ขณะนี้ความต้องการ บริโภคผักหวานป่า เริ่มขยายตัวมากขึ้น เพราะผักหวานป่าสามารถปลูกได้ในพื้นที่ซึ่งมีความชุ่มชื้นปลูกคละกับพืชได้หลายประเภท เกษตรกรสามารถเก็บเกี่ยวยอดอ่อนของผักหวานป่าได้ในช่วง เดือนมีนาคม - พฤษภาคม บางครั้งจนถึงเดือนมิถุนายนเกษตรกรยังสามารถเก็บยอดผักหวานป่าได้ดีอย่างไรก็ตามพบว่าเกษตรกรสามารถบังคับให้ผักหวานป่าแตกยอดอ่อนได้เกือบตลอดปีผักหวานป่าจะแตกยอดนอกฤดูกาลได้ตามความต้องการของตลาด เนื่องจากในปัจจุบัน ผักหวานป่าได้รับความนิยมมากขึ้น อำเภอบ้านหมอ จึงได้ส่งเสริมให้เกษตรกรเพาะพันธุ์ผักหวานป่า จำหน่ายสร้างรายได้ ให้กับเกษตรกรได้เป็นอย่างดี (ศูนย์เทคโนโลยีหลังการเก็บเกี่ยว. 2554: ออนไลน์)

2.1.3 การส่งเสริมให้กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรแปรรูปผักหวานป่า

ผักหวานบ้านถือเป็นพืชพื้นถิ่นที่พบได้ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย มีลักษณะการเจริญเติบโตที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศของประเทศไทย อีกทั้งยังนิยมปลูกตามบริเวณริมรั้วหรือ

พื้นที่ว่างในครัวเรือน ด้วยรสชาติที่อร่อยเป็นเอกลักษณ์และคุณค่าทางโภชนาการที่สูง ผักหวานจึงเป็นทั้งอาหารพื้นบ้านและสมุนไพรที่ใช้ประกอบอาหารรวมถึงบำรุงสุขภาพ โดยเฉพาะเส้นใยอาหารที่ช่วยส่งเสริมระบบการย่อยอาหารและการขับถ่าย ซึ่งหากระบบเหล่านี้ทำงานอย่างสมดุลย่อมส่งผลดีต่อสุขภาพกายและจิตใจของผู้บริโภค ในระยะหลัง ผักหวานบ้านได้รับความนิยมจากเกษตรกรในหลายพื้นที่ ซึ่งได้นำมาปลูกเป็นพืชเศรษฐกิจอย่างแพร่หลาย ด้วยเหตุที่ในอดีตราคาจำหน่ายผักหวานเคยสูงถึงกิโลกรัมละ 200 บาท อย่างไรก็ตาม เมื่อจำนวนเกษตรกรที่ปลูกเพิ่มขึ้นในหลายพื้นที่ ปริมาณผลผลิตที่ออกสู่ตลาดก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ส่งผลให้ราคาผักหวานลดลงอย่างมาก เหลือเพียงกิโลกรัมละ 30–50 บาท ส่งผลให้เกษตรกรที่เคยได้รับรายได้ดีต้องเผชิญกับปัญหาด้านเศรษฐกิจและขาดช่องทางในการจำหน่าย

พื้นที่ตำบลสว่างโคก อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีการปลูกผักหวานมาอย่างยาวนานกว่า 50 ปี เดิมทีชาวบ้านนำผักหวานมาใช้ในการประกอบอาหารภายในครัวเรือน และต่อมาได้มีการขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ดจนกลายเป็นอาชีพหลักของชุมชน หน่วยงานภาครัฐก็ได้เข้ามาสนับสนุน ส่งเสริมการขยายพันธุ์อย่างต่อเนื่อง ทำให้ผักหวานกลายเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของตำบล โดยมีพื้นที่เพาะปลูกรวมเกือบ 100 ไร่ อย่างไรก็ตาม ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำในช่วงหลังทำให้ชาวบ้านพยายามหาช่องทางในการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า แต่ยังคงขาดองค์ความรู้ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์และนวัตกรรมใหม่ ๆ ด้วยเหตุนี้ วิทยาลัยสารพัดช่างสระบุรีจึงได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมอาชีพให้แก่ชุมชน โดยเล็งเห็นถึงศักยภาพของผักหวานในพื้นที่และปัญหาที่เกิดขึ้น จึงได้ร่วมมือกับคณะผู้บริหาร ครู และนักเรียน วิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ “ผักหวานแผ่นอบกรอบ” ซึ่งเป็นนวัตกรรมใหม่ที่ยังไม่มีการผลิตมาก่อน ผลิตภัณฑ์นี้มีคุณค่าทางโภชนาการสูง เป็นแหล่งของโปรตีน วิตามินซี เบตา-แคโรทีน ซึ่งช่วยบำรุงสายตา เป็นสารต้านอนุมูลอิสระ และยังมีแคลเซียมและฟอสฟอรัสที่ช่วยเสริมสร้างกระดูกและฟันให้แข็งแรง นอกจากนี้ยังมีใยอาหารสูง ซึ่งช่วยในการขับถ่าย การพัฒนาผลิตภัณฑ์ดังกล่าวนอกจากจะช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิตในท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมการใช้ทรัพยากรชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด และถือเป็นการสร้างนวัตกรรมใหม่ที่ตอบโจทย์ปัญหาของเกษตรกรในระดับพื้นที่ โดยได้รับความร่วมมือจากชุมชนอย่างกว้างขวาง นายชัยวัฒน์ พรแสน ผู้อำนวยการวิทยาลัยสารพัดช่างสระบุรี กล่าวว่า ภารกิจสำคัญตามนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา ไม่เพียงมุ่งผลิตกำลังคนที่มีคุณภาพ แต่ยังต้องมีบทบาทในการพัฒนาอาชีพและยกระดับรายได้ของชุมชนด้วย ซึ่งผลิตภัณฑ์ผักหวานแผ่นอบกรอบนี้นับเป็น “Soft Power” ของวิทยาลัยที่สามารถนำองค์ความรู้ด้าน

อาชีพศึกษาสู่การพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรม และได้รับการตอบรับอย่างดีจากประชาชนในพื้นที่ (อปท.นิวลส์, 2567)

2.1.4 สถานการณ์การตลาดผักหวานป่า อ.บ้านหมอ จ.สระบุรี

ในปัจจุบันการปลูกผักหวานป่าในหลายพื้นที่ยังคงดำเนินไปในลักษณะรายบุคคล เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนหรือจำหน่ายในรูปแบบรายย่อย โดยไม่มีการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนหรือกลุ่มเกษตรกรที่มีระบบการจัดการร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้เกษตรกรขาดอำนาจต่อรองด้านราคา ขาดการประสานงานในการกระจายผลผลิต และไม่สามารถเข้าถึงองค์ความรู้หรือการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนได้อย่างทั่วถึง อีกทั้งยังไม่มีการจัดระบบตลาดหรือช่องทางจำหน่ายที่ยั่งยืน ทำให้การปลูกผักหวานป่ายังขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจและไม่สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของชุมชนได้อย่างเต็มศักยภาพ โดยเกษตรกรอำเภอบ้านหมอสองในสามขายผักหวานให้พ่อค้าคนกลางและพ่อค้าท้องถิ่นที่มารับซื้อถึงสวน จะเห็นได้ว่าเกษตรกรสามารถขายผลผลิตได้สะดวกไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการขนส่งไปขายนอกพื้นที่ นอกจากนั้นเกษตรกรยังเลือกวิธีการขายผลผลิตได้ ไม่ว่าจะเป็นขายเป็นกิโลกรัมมัดกิโล และกิโลมัดกิโล หรือเด็ดพร้อมใช้ประกอบอาหารขึ้นอยู่กับความต้องการของเกษตรกร ซึ่งมีผู้รับซื้อ 3 รูปแบบ แต่เกษตรกรมักพบปัญหาราคาผักหวานป่าตกต่ำในช่วงเดือน มีนาคม - เมษายน สาเหตุที่ราคาตกต่ำ เนื่องจากผักหวานป่าจะออกมาในช่วงนี้ เกษตรกรขาดอำนาจในการต่อรอง และไม่มีกรรวมกลุ่มกับเพื่อขายผลผลิต จะเห็นได้ว่าเกษตรกรส่วนใหญ่จะไม่ขายผักหวานป่าเด็ดพร้อมประกอบอาหารอาจเป็นเพราะขาดแคลนแรงงาน แม้การจำหน่ายในรูปแบบนี้จะราคาสูงกว่าการมัดกิโลก็ตาม อย่างไรก็ตาม ผักหวานป่าในพื้นที่อำเภอบ้านหมอก็ไม่พอเพียงต่อการจำหน่าย เนื่องจากมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อไปส่ง ไม่ว่าจะเป็นตลาดไทย หรือตลาดสี่มุมเมือง เพื่อกระจายสินค้าไปทั่วประเทศ (สำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี. ม.ป.ป.)

2.2 ข้อมูลเกี่ยวกับแผนการส่งเสริมและยุทธศาสตร์การเกษตร

กรมการส่งเสริมการเกษตรได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์ส่งเสริมการเกษตร ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560 – 2579) และแผนปฏิบัติงาน ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566 – 2570) โดยสอดคล้องยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับชาติและระดับกระทรวง เพื่อใช้เป็นกรอบทิศทางการทำงานส่งเสริมการเกษตรในระยะยาว สำหรับเกษตรกรเป้าหมายในการส่งเสริมการเกษตรจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่ม Subsistence Farming คือ เกษตรกรที่ทำการผลิตเพื่อการยังชีพ ซึ่งผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก 2) กลุ่ม Semi – commercial Farming คือ เกษตรกรที่ทำการผลิตแบบกึ่งพาณิชย์ โดยผลิตเพื่อการจำหน่ายควบคู่กับการบริโภคภายในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง 3)

กลุ่ม Commercial Farming คือ เกษตรที่ทำการผลิตเชิงพาณิชย์ โดยผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นหลัก (กรมการส่งเสริมการเกษตร, 2560)

ในปัจจุบัน เกษตรกรจำนวนมากยังคงประสบปัญหาความยากจน ขาดกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน และมีความไม่มั่นคงในอาชีพ รายได้ไม่แน่นอน โดยเกษตรกรกว่าครึ่งมีภาระหนี้สินจากการลงทุนทางการเกษตร อีกทั้งแรงงานในภาคการเกษตรกรรมเริ่มขาดแคลน เนื่องจากคนรุ่นใหม่ไม่สนใจเข้าสู่อาชีพเกษตรกรรม โดยมองว่าเป็นงานที่เหน็ดเหนื่อย ฝืด박ารวมชาติสูง และมีรายได้ไม่แน่นอน ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งคือโครงสร้างการผลิตที่ยังเป็นแบบรายย่อย การรวมกลุ่มของเกษตรกรยังไม่เข้มแข็ง ส่งผลให้ขาดอำนาจในการต่อรองกับพ่อค้าคนกลางหรือผู้ประกอบการขนาดใหญ่ ขณะเดียวกัน องค์กรเกษตรกร เช่น กลุ่มเกษตรกรและวิสาหกิจชุมชน ยังไม่สามารถทำหน้าที่สนับสนุนอาชีพเกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากขาดโครงสร้างและระบบบริหารจัดการที่เชื่อมโยงกับตลาด รวมถึงยังขาดองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยี นวัตกรรม และการบริหารจัดการตลอดห่วงโซ่อุปทาน ทำให้ประสบความเสียหายเปรียบในการแข่งขันกับผู้ประกอบการรายใหญ่ เพื่อยกระดับภาคการเกษตรอย่างยั่งยืน ควรมีมาตรการสร้างแรงจูงใจให้คนรุ่นใหม่หันมาประกอบอาชีพเกษตรกรรมมากขึ้น เช่น การสร้างภาพลักษณ์ที่ดีและส่งเสริมให้เกษตรกรเห็นคุณค่าและภาคภูมิใจในอาชีพของตน พร้อมทั้งพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางการเกษตรให้เป็นศูนย์กลางข้อมูลความรู้ และนวัตกรรม เปิดโอกาสให้เกษตรกรเข้าถึงการพัฒนาทักษะที่จำเป็น อาทิ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล การบริหารจัดการ การประกอบธุรกิจ และการตลาด เพื่อให้สามารถแข่งขันและเติบโตสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรได้ในอนาคต นอกจากนี้ ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและชุมชนในการพัฒนาเกษตรกรรมในพื้นที่ โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างความมั่นคงและยั่งยืน และในส่วนขององค์กรเกษตรกร ควรได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องให้สามารถผลิตสินค้าและบริการใหม่ ๆ ได้ด้วยตนเองในระยะยาว รวมทั้งผลักดันให้มีเวทีเจรจาทางการค้าเชิงรุก เพื่อให้กลุ่มเกษตรกรและผู้ประกอบการรายย่อยสามารถพบปะกับคู่ค้าทั้งในและนอกพื้นที่ เป็นการขยายโอกาสทางการตลาดจากระดับท้องถิ่นสู่ตลาดมาตรฐานและระดับสากล อีกทั้งควรมีการจัดหาแหล่งเงินทุนดอกเบี้ยต่ำให้แก่เกษตรกร เพื่อเพิ่มศักยภาพในการลงทุนและลดภาระทางการเงิน (กรมการส่งเสริมการเกษตร, 2560)

เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรเกษตรกรและวิสาหกิจชุมชน

1. ส่งเสริมการรวมกลุ่มของเกษตรกร เสริมสร้างให้เกิดความเข้มแข็ง พัฒนาให้มีความรู้และทักษะในการผลิต การแปรรูปผลผลิต เคหกิจเกษตร บริหารจัดกลุ่ม ภาวะผู้นำ

สนับสนุนให้สามารถดำเนินกิจกรรมของกลุ่มได้ตามเป้าหมายที่กำหนด และเกิดความยั่งยืนของการพัฒนา

2. สนับสนุนการสร้างเครือข่ายเกษตรกรและองค์กรเกษตรกรในทุกระดับและพัฒนาให้เข้มแข็ง มีการดำเนินกิจกรรมที่เชื่อมโยงและเกื้อกูลในการประกอบกิจการ และเป็นแกนนำในการพัฒนาการเกษตรในชุมชน รวมทั้งเชื่อมโยงการทำงานกับเจ้าหน้าที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
3. ส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน สร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย และพัฒนาให้เป็น Smart Group สามารถบริหารจัดการกลุ่ม พัฒนาผลิตภัณฑ์ และก้าวสู่การเป็นผู้ประกอบการที่เข้มแข็งในอนาคต รวมทั้งเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่เศรษฐกิจฐานราก นอกจากนี้ ต้องมีการปรับปรุงวิธีการขึ้นทะเบียนวิสาหกิจชุมชน
4. จัดระบบการพัฒนาองค์กรเกษตรกรทุกประเภทที่อยู่ในความรับผิดชอบของกรม ส่งเสริมการเกษตรให้ชัดเจน มีการประเมินศักยภาพและจัดอันดับเพื่อการพัฒนา พัฒนาฐานข้อมูลองค์กรเกษตรกร จัดระบบการประสาน และส่งต่อภารกิจให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อพัฒนาระดับองค์กรเกษตรกรขึ้นพื้นฐานสู่การเป็นผู้ประกอบการเชิงธุรกิจ เช่น OTOP วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SME) เป็นต้น

พัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางการเกษตรของชุมชน

1. พัฒนาศักยภาพของ โครงการศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร (ศพก.) ให้สามารถถ่ายทอดความรู้และการให้บริการเกษตรกร เป็นแหล่งเรียนรู้ทางการเกษตรที่เหมาะสมสำหรับชุมชน เป็นศูนย์กลางการบริการและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและเป็นที่พักของเกษตรกรในด้านการเกษตร
2. จัดตั้งศูนย์เครือข่าย ศพก. เพิ่มเติม และพัฒนาศักยภาพให้อยู่ในระดับมาตรฐาน เพื่อสามารถให้บริการแก่เกษตรกรได้อย่างทั่วถึงและครอบคลุมในทุกพื้นที่
3. เสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายคณะกรรมการ ศพก. ทุกระดับให้สามารถขับเคลื่อนงานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตรในระดับพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
4. จัดระบบการทำงานให้เกิดความเชื่อมโยงกับเครือข่าย/ภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (ศบกต.) ศูนย์จัดการ

ศัตรูพืชชุมชน (ศจช.) ศูนย์จัดการดินปุ๋ยชุมชน (ศดปช.) และศูนย์เรียนรู้ด้วยประมง
ปศุสัตว์ และอื่น ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและขยายของเขตการให้บริการแก่เกษตรกร

5. ประสานการทำงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เกิดความเชื่อมโยงและบูรณาการการทำงานร่วมกัน ในการพัฒนาศักยภาพของ ศพก. และการให้บริการแก่เกษตรกร ให้สอดคล้องบทบาทภารกิจของแต่ละหน่วยงาน เพื่อประโยชน์ของเกษตรกรและชุมชน

เสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายการทำงานในพื้นที่และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน

1. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (ศบกด.) มีบทบาทในการพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ และการบริหารจัดการแผนพัฒนาการเกษตรในระดับตำบล โดยเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาตำบลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และแผนพัฒนาการเกษตรระดับอำเภอ รวมทั้งประสานการทำงานกับภาคีและเครือข่ายทำงาน
2. เสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายการทำงานในพื้นที่ โดยเฉพาะอาสาสมัครเกษตรกรหมู่บ้าน (อกม.) เพื่อเป็นผู้ประสานการดำเนินงานต่าง ๆ ในพื้นที่ และเป็นแกนหลักในการสนับสนุนการปฏิบัติงานของนักส่งเสริมการเกษตร มีการจัดระบบการทำงานให้ชัดเจนและมีประสิทธิภาพ
3. สร้างความร่วมมือและบูรณาการการทำงานกับหน่วยงานภาคีในการส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ อาทิ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน เพื่อร่วมกันพัฒนาเกษตรกรและภาคการเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน
4. สนับสนุนการมีส่วนร่วมของการเกษตรและชุมชนในการพัฒนาการเกษตรในพื้นที่ โดยเฉพาะการวางแผน การจัดทำโครงการ และการบริหารจัดการโครงการ เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และเกิดการยั่งยืนของการพัฒนา
5. สนับสนุนแผนงาน/โครงการที่เกิดจากความต้องการของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนา เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาชีพ ความมั่นคงด้านอาหาร การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และสามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างยั่งยืน

2.3 กรอบแนวคิดการทำงานแบบภาคีเครือข่าย

การทำงานแบบเครือข่าย (Network-based Working) ได้กลายเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น ชุมชน องค์กร และการบริหารจัดการภาคีในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะในบริบทของ

การพัฒนาสังคมที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันหลายมิติ การดำเนินงานในลักษณะเครือข่ายช่วยส่งเสริมความร่วมมือ การมีส่วนร่วม และการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ที่เน้นกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ ทรัพยากร และประสบการณ์ระหว่างหน่วยงาน องค์กร และกลุ่มบุคคล (Castells, 2010; สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2563) โดยแบ่งองค์ประกอบได้ ดังนี้

เครือข่ายเทียม (Pseudo network) หมายถึง รูปแบบของเครือข่ายที่มีลักษณะคล้ายเครือข่ายความร่วมมือ แต่แท้จริงแล้วไม่สามารถเรียกว่าเป็นเครือข่ายได้อย่างแท้จริง เนื่องจากเป็นเพียงการรวมกลุ่มหรือพบปะกันของบุคคลโดยปราศจากเป้าหมายร่วม หรือการวางแผนเพื่อดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน การรวมตัวในลักษณะนี้มักเกิดขึ้นตามกระแสสังคมหรือความนิยมชั่วคราว ขาดทิศทางและระบบการบริหารจัดการที่ชัดเจน ส่งผลให้ไม่สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งได้

เครือข่ายแท้ มีองค์ประกอบสำคัญอยู่อย่างน้อย 7 อย่างด้วยกัน คือ

1. การมีมุมมองร่วมกัน (Common Perception) การรับรู้และเข้าใจถึงเหตุผลของการรวมตัวเป็นเครือข่ายอย่างตรงกัน ถือเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างความร่วมมือ สมาชิกควรมีความเข้าใจในปัญหาและความจำเป็นร่วมกัน ตลอดจนมีจิตสำนึกในการร่วมกันแก้ไขปัญหา แม้อาจมีความเห็นที่แตกต่างในกระบวนการทำงาน แต่ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับเป้าหมายร่วมกัน เพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่อาจนำไปสู่ความแตกแยกและการไม่สามารถขับเคลื่อนเครือข่ายได้
2. การมีวิสัยทัศน์ร่วม (Common Vision) สมาชิกในเครือข่ายควรมีเป้าหมายและภาพอนาคตร่วมกัน ซึ่งจะช่วยสร้างพลังในการขับเคลื่อนเครือข่ายอย่างมีเอกภาพ ลดความขัดแย้ง และเสริมสร้างทิศทางการดำเนินงานที่ชัดเจน แม้สมาชิกจะมีวิสัยทัศน์ส่วนบุคคลอยู่แล้วก็ตาม ควรปรับให้สอดคล้องหรือไปในทิศทางเดียวกันกับเครือข่าย เพื่อเสริมสร้างความเป็นหนึ่งเดียวในการดำเนินงาน
3. ความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน (Mutual Interests/Benefits) เครือข่ายควรตอบสนองความต้องการหรือผลประโยชน์ของสมาชิก ทั้งในรูปแบบของผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและไม่ใช่ว่าตัวเงิน เพื่อจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง หากสมาชิกเห็นว่าได้รับประโยชน์อย่างชัดเจนจากการเข้าร่วม จะมีแนวโน้มในการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง และไม่ถอนตัวเมื่อรู้สึกว่าจะไม่ได้รับผลตอบแทนตามความคาดหวัง

4. การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกฝ่าย (Stakeholder Participation) กระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่ายเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่าย สมาชิกควรมีสถานะเท่าเทียมกันในฐานะ “หุ้นส่วน” ของเครือข่าย ภายใต้ความสัมพันธ์แบบแนวนอน (horizontal relationship) มากกว่าความสัมพันธ์แบบแนวตั้ง (vertical relationship) เพื่อส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ และลงมือปฏิบัติร่วมกันอย่างจริงจัง
5. การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementary Relationship) สมาชิกในเครือข่ายควรใช้จุดแข็งของตนในการสนับสนุนและเติมเต็มจุดอ่อนของผู้อื่น เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีกว่าการดำเนินงานแบบต่างคนต่างทำ การประสานความสามารถที่หลากหลายจะช่วยเพิ่มศักยภาพของเครือข่าย และทำให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันมากยิ่งขึ้น
6. การเกื้อหนุนและพึ่งพาอาศัยกัน (Interdependence) ความจำกัดด้านทรัพยากรของแต่ละภาคี เช่น ความรู้ เงินทุน หรือกำลังคน ทำให้สมาชิกต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน เพื่อให้เครือข่ายสามารถดำเนินงานและบรรลุเป้าหมายได้อย่างสมบูรณ์ ความรู้สึกถึงความสำคัญของตนเองต่อความอยู่รอดของเครือข่าย จะสร้างความผูกพันและความรับผิดชอบร่วมในหมู่สมาชิกอย่างเป็นระบบ
7. การมีปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (Interaction) การสื่อสารและการติดต่อระหว่างสมาชิกในเครือข่ายเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้เกิดความเข้าใจและความผูกพัน ซึ่งอาจเกิดจากการประชุม การพูดคุย การแลกเปลี่ยนข้อมูล หรือกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ โดยลักษณะของปฏิสัมพันธ์ควรเป็นแบบ “แลกเปลี่ยนสองทาง” (reciprocal exchange) มากกว่าการให้หรือรับแบบฝ่ายเดียว ยังมีปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใด ความแน่นแฟ้นของเครือข่ายก็จะยิ่งแข็งแกร่งขึ้นตามไปด้วย (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2545)

2.4 กรอบแนวคิดการพัฒนากลุ่มในงานการส่งเสริมเกษตร

พัฒนาการของกลุ่มในงานการส่งเสริมเกษตรกรรม มีขั้นตอนหรือระยะของการพัฒนาการ เช่นเดียวกับพัฒนาการของกลุ่มทั่วไป ซึ่งนักวิชาการได้มีการจัดระยะการพัฒนากลุ่มไว้หลายระยะด้วยกัน จากกระบวนการบริหารต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่แล้วจะมีกิจกรรมหรือขั้นตอนหลักที่เหมือนกัน เพียงแต่ต่างกันที่รายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น โดยสามารถนำกระบวนการบริหารแนวคิดมาปรับใช้ในการบริหารงานการส่งเสริมการเกษตรได้ ซึ่งอาจจะทำทุกกิจกรรม บางกิจกรรมหรือหลาย ๆ กิจกรรมไปในเวลาเดียวกัน ขึ้นอยู่กับสภาพการณ์ของกลุ่มและปัจจัยแวดล้อมใน

ขณะนั้น เนื่องจากจุดเน้นในกระบวนการบริหารอาจแตกต่างกันไปตามสถานการณ์และลักษณะของกลุ่ม อย่างไรก็ตามในการบริหารงานส่งเสริมการเกษตรหลักที่ต้องดำเนินการมี ดังนี้

1. การจัดการโครงสร้างองค์กรหรือกลุ่ม ในการบริหารจัดการกลุ่มเกษตรกร จำเป็นต้องมีการออกแบบโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน กำหนดบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานย่อยภายในกลุ่มอย่างเหมาะสม เช่น แบ่งฝ่ายเป็นฝ่ายผลิต ฝ่ายแปรรูป และฝ่ายการตลาด โดยโครงสร้างควรเรียบง่ายและสอดคล้องกับเป้าหมายหลักของกลุ่ม ความสัมพันธ์ของสมาชิก และทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินงาน
2. การวางแผนกลุ่ม การวางแผนกลุ่มเป็นกระบวนการกำหนดทิศทางร่วมกันระหว่างคณะกรรมการและสมาชิก โดยต้องพิจารณาจากปัญหาและความต้องการของกลุ่ม แผน ที่วางไว้ควรครอบคลุมทั้งแผนการผลิต แผนการตลาด และแผนกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งต้องสอดคล้องกับเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และทรัพยากรที่มีอยู่
3. การนำหรือภาวะผู้นำ ผู้นำกลุ่มมีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จของการดำเนินงาน ควรมีความสามารถในการติดตาม สนับสนุน ให้คำปรึกษา และประสานงานกับสมาชิกอย่างใกล้ชิด โดยใช้ภาวะผู้นำที่เน้นความร่วมมือมากกว่าการสั่งการ รวมถึงมีทักษะในการจูงใจ การตัดสินใจ และการสร้างมนุษยสัมพันธ์
4. การจัดสรรบุคลากรภายในกลุ่ม เมื่อมีการกำหนดโครงสร้างกลุ่มแล้ว จำเป็นต้องมีการมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่สมาชิกอย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงความสามารถ ความสามารถ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ทั้งนี้ การมีตัวแทนจากแต่ละพื้นที่ย่อยในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจะช่วยเพิ่มความเข้าใจและความเป็นเจ้าของในการดำเนินงานของกลุ่ม
5. การประสานงาน กระบวนการประสานงานภายในและภายนอกมีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างผู้นำกับสมาชิก รวมถึงระหว่างกลุ่มกับหน่วยงานอื่น ๆ โดยควรมีระบบการสื่อสารที่ชัดเจน เพื่อให้ข้อมูลและผลประโยชน์สามารถกระจายได้อย่างเป็นธรรมและโปร่งใส
6. การบริหารจัดการทางการเงิน เพื่อให้กลุ่มสามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง จำเป็นต้องมีการบริหารจัดการทางการเงินที่ดี โดยเริ่มจากการระดมทุนภายใน เช่น การระดมหุ้นจากสมาชิก และหากจำเป็นจึงแสวงหาแหล่งเงินทุนจากภายนอก ทั้งนี้ต้องมีการจัดทำบัญชี ตรวจสอบ ควบคุม และรายงานผลการเงินอย่างโปร่งใส เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่สมาชิก

7. การติดตามและประเมินผล การติดตามและประเมินผลการดำเนินงานเป็นเครื่องมือในการควบคุมและปรับปรุงประสิทธิภาพของกลุ่ม ซึ่งควรเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วม โดยกำหนดตัวชี้วัดที่ชัดเจน และสามารถประเมินได้ทั้งในระดับกิจกรรมและระดับกลุ่ม เพื่อให้ทราบถึงความก้าวหน้าและผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้น
8. การขยายเครือข่าย การขยายเครือข่ายถือเป็นกลไกสำคัญในการยกระดับการดำเนินงานของกลุ่มผู้การทำงานในระดับเครือข่าย โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ไปยังกลุ่มหรือองค์กรอื่นๆ ในชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและต่อยอดความร่วมมืออย่างยั่งยืน

สรุปได้ว่า พัฒนาการของการแบ่งกลุ่มแบ่งได้เป็น 4 ระยะ คือ ระยะที่ 1 เตรียมกลุ่ม ระยะที่ 2 ก่อตั้ง/ก่อเกิดกลุ่ม ระยะที่ 3 การทำกิจกรรมกลุ่ม หรือปรับตัวดำรงอยู่ และระยะที่ 4 กลุ่มเข้มแข็ง มีการขยายตัวของกลุ่มส่วนการบริหารงานกลุ่มในงานการส่งเสริมการเกษตรมีกิจกรรมหลักที่ต้องดำเนินการ ได้แก่ การจัดองค์การหรือโครงสร้างกลุ่ม การวางแผน การนำกลุ่ม การจัดคนทำงานในกลุ่ม การประสานงาน การบริหารการเงิน การติดตามและการประเมินผลกลุ่ม และการขยายเครือข่าย ในกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้สามารถปรับเปลี่ยนลดหรือเพิ่มกิจกรรมนอกเหนือจากกิจกรรมหลักเหล่านี้ได้เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ด้านต่าง ๆ ของกลุ่มและปัจจัยแวดล้อมในขณะนั้น ในการบริหารงานกลุ่ม สมาชิกกลุ่มทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหารงานกลุ่มและตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม ซึ่งสมาชิกเหล่านี้จัดเป็นผู้บริหารงานกลุ่มที่ต้องทำงานในด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น สารสนเทศและการตัดสินใจโดยจะต้องมีทักษะด้านความเป็นมนุษย์ความคิดและความชำนาญในการทำงานเฉพาะ (เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ. ม.ป.ป.)

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีและเครือข่าย

อัจฉรา มลิวงศ์ (2548) ได้ศึกษาเรื่อง การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วม ของเกษตรกรเครือข่ายเกษตรยั่งยืนแม่ทา ในตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของเกษตรกรเครือข่ายเกษตรยั่งยืนแม่ทา 2) ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของเกษตรกรยั่งยืนแม่ทา และ 3) ศึกษาการพัฒนาเครือข่ายเกษตรยั่งยืนแม่ทาที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของเกษตรกรในเครือข่ายยั่งยืนแม่ทา จากการวิจัยพบว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของเกษตรกรเครือข่ายเกษตรยั่งยืนแม่ทาในการประชุมเครือข่ายฯ ส่วนใหญ่เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมในการสื่อสารแบบทางอ้อม (indirect participation) โดยแต่ละกลุ่มส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุมประจำเดือนของเครือข่ายฯ หากเป็นประชุมใหญ่เครือข่ายฯ พบว่าเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมในการสื่อสารแบบ

โดยตรง (direct participation) โดยสมาชิกทุกคนของเครือข่ายฯ เข้าร่วมประชุม ทางด้านระดับการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของเกษตรกรเครือข่ายเกษตรยั่งยืนแม่ทา จากการวิจัยพบว่าการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก หรือในฐานะ ผู้ส่ง ผู้ผลิต ผู้ร่วมผลิต หรือผู้ร่วมแสดง และพบอีกว่า ปัจจัยที่เอื้อต่อการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมของเกษตรกรเครือข่ายการเกษตรแม่ทานั้น ได้แก่ บรรยากาศการประชุม ลักษณะการสื่อสาร และช่องทางการสื่อสารที่คุ้นเคย อีกทั้งพบว่าสมาชิกในเครือข่ายฯ มีส่วนร่วมในการสื่อสารน้อยลงเมื่อระดับการมีส่วนร่วมในการสื่อสารอยู่ในระดับ ผู้วางแผน หรือผู้กำหนดนโยบาย โดยเฉพาะในเรื่องของการร่วมกำหนดวาระการประชุม ด้านการพัฒนาเครือข่ายเกษตรยั่งยืนแม่ทา ที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในการสื่อสารของเกษตรกรในเครือข่ายการเกษตรยั่งยืนแม่ทา ได้แก่ การร่วมกันกำหนดจุดมุ่งหมายของเครือข่ายฯ, การตั้งเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของเครือข่ายฯ โดยรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการสื่อสารแบบโดยตรง (direct participation) ส่วนการสร้างและพัฒนาแผนปฏิบัติของเครือข่ายฯ และพัฒนาทรัพยากรแหล่งทุนของเครือข่ายฯ นั้นเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการสื่อสารแบบทางอ้อม (indirect participation)

กรณีศึกษา อุตสาหกรรม: และคนอื่นๆ (ม.ป.ป) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัยในจังหวัดกำแพงเพชร การศึกษาค้นคว้ามีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและแนวทางในการพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรที่มีความยั่งยืน โดยใช้กลุ่มตัวอย่างซึ่งประกอบด้วยเกษตรกร ผู้นำชุมชน และผู้แทนจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลถูกรวบรวมผ่านการใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการศึกษาข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มเกษตรกรที่มีอายุต่ำกว่า 37 ปี และมีระดับการศึกษาสูง มักมีทัศนคติในเชิงบวกต่อแนวคิดเรื่องสินค้าเกษตรปลอดภัยและการทำงานแบบมีส่วนร่วมมากกว่าเกษตรกรกลุ่มอื่น นอกจากนี้ เกษตรกรเพศหญิงยังมีระดับความรู้เกี่ยวกับสินค้าเกษตรปลอดภัยสูงกว่าเพศชาย ในระดับชุมชน พบว่าประชาชนมีการมีส่วนร่วมในด้านการจัดสรรทรัพยากรและสวัสดิการ โดยมีการรวมกลุ่มกันทั้งในรูปแบบไม่เป็นทางการ (เกิดจากการรวมตัวโดยธรรมชาติของคนในชุมชน) และกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหรือองค์กรภายนอก ซึ่งส่งผลให้ประชาชนในชุมชนได้รับโอกาสในการพัฒนาและได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง นอกจากนี้ ยังพบว่า "ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง" เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อความสำเร็จของการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกร ตลอดจนการจัดการทรัพยากรและสวัสดิการภายในชุมชน โดยผู้นำควรมีคุณลักษณะของการเป็นผู้เสียสละ มีจิตสาธารณะ ใฝ่รู้ และประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่สมาชิกและคนในชุมชน ทั้งนี้ แนวทางในการสร้างเครือข่ายเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัยที่มีความยั่งยืนควรประกอบด้วย องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ 1) การให้ความสำคัญกับบริบทเฉพาะของพื้นที่ 2) การส่งเสริมการ

พัฒนาที่อิงจากศักยภาพภายในชุมชนเป็นหลัก และ 3) การประสานความร่วมมือในลักษณะของ “ภาคีเครือข่ายเบญจภาคี” ซึ่งรวมถึงชุมชน ภาครัฐ นักวิชาการ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ: และคนอื่นๆ (2559) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาเครือข่ายผู้ประกอบการ SMEs ภาคเกษตรรุ่นใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสถานการณ์ของสมาชิกเครือข่ายและเครือข่ายผู้ประกอบการ SMEs ภาคเกษตรรุ่นใหม่ 2) วิเคราะห์โครงสร้างการบริหารเครือข่ายผู้ประกอบการ SMEs ภาคเกษตรรุ่นใหม่ 3) วิเคราะห์การเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มและการเชื่อมโยงหน่วยงานต่าง ๆ 4) ศึกษาแนวทางและแผนการพัฒนาเครือข่ายผู้ประกอบการ SMEs ภาคเกษตรรุ่นใหม่ โดยการศึกษาจากผู้ประกอบการ SMEs ภาคเกษตรที่เป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนที่จดทะเบียนทั้งหมดที่ขึ้นทะเบียนกับกรมส่งเสริมการเกษตร 204 ราย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการศึกษาสถานการณ์พบว่า ผู้ประกอบการ SMEs ภาคเกษตรรุ่นใหม่ มีความเข้าใจในหลักการพัฒนาตนเองชัดเจน เข้าใจในเรื่องการพัฒนาสินค้าให้ได้มาตรฐาน และต้องการความรู้เรื่องการค้าในกิจกรรมวิสาหกิจชุมชน โครงสร้างการบริหารเครือข่ายแบ่งออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ คณะกรรมการเครือข่ายและสมาชิกเครือข่าย โดยที่คณะกรรมการเครือข่ายจะแบ่งเป็นเครือข่ายระดับเขต และเครือข่ายระดับจังหวัด การวิเคราะห์การเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มและการเชื่อมโยงหน่วยงานต่าง ๆ พบว่าการเชื่อมโยงเครือข่ายสมาชิก มีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งการเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มและหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และหน่วยงานวิสาหกิจ โดยมีรูปแบบการเชื่อมโยง ที่เป็นการเชื่อมโยงและติดต่อประสานโดยตรง และการเชื่อมโยงผ่านกิจกรรมและสื่อต่าง ๆ ซึ่งมีประเด็นการเชื่อมโยงเครือข่าย 8 ประเด็นได้แก่ ด้านการเรียนรู้และพัฒนาสมาชิกผู้นำ ด้านการจัดสรรทรัพยากรการผลิต ด้านการพัฒนาการผลิต ด้านการแปรรูปเพิ่มมูลค่า ด้านมาตรฐานสินค้า ด้านการตลาดและการกระจายผลผลิตและผลิตภัณฑ์ ด้านการบริการจัดการกลุ่ม/เครือข่าย และด้านการประสานงานและการสื่อสาร และผลการศึกษาแนวทางและแผนการพัฒนาเครือข่ายผู้ประกอบการ SMEs ภาคเกษตรรุ่นใหม่ พบว่า แนวทางและแผนการพัฒนาเครือข่ายมี 4 ด้าน คือ ด้านการพัฒนาสมาชิก เครือข่าย และการบริหารเครือข่าย ด้านพัฒนาการผลิต ด้านพัฒนาการตลาดและบรรจุภัณฑ์ และด้านระบบตรวจสอบรับรองมาตรฐาน

บทที่ 3

วิธีการดำเนินงาน

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ข้อมูลทุติยภูมิที่ได้จากการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชากรกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่เขตอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี โดยการวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายผ่านวิธีการวิจัยที่เหมาะสมเพื่อให้ผลลัพธ์ที่ได้สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

3.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information)

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (Research Instruments)

3.3 กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection Procedures)

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

3.1 ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information)

ผู้บริหารและนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร ในสำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี ประกอบด้วย

1. ผู้บริหารสำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ
2. นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติการ รับผิดชอบตำบลสร้างโคกและตำบลหนองบัว
3. ประธานชุมชน เทศบาลตำบลหนองบัว อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (Research Instruments)

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยจะเป็นการกำหนดประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection Procedures)

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 วิธี คือ

1. การเก็บข้อมูลปฐมภูมิ ซึ่งได้จากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก
2. การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งได้จากการค้นคว้าเชิงเอกสาร ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา บทความ เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ รวมถึงฐานข้อมูลออนไลน์จากอินเทอร์เน็ต

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิแล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ โดยใช้หลักการตีความสร้างข้อสรุปแบบวิธีอุปนัย (Induction) ซึ่งเป็นการนำข้อมูลที่ผู้วิจัยได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก นำมาสรุปเป็นประเด็นข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นหลักในการวิจัย

บทที่ 4

ผลการวิจัย

งานวิจัย “แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี” ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความพร้อมในการพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย และนำแนวทางในการปฏิบัติการแก้ปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวมาส่งเสริมการพัฒนาและมีส่วนร่วมของเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี สำหรับบทนี้จะเป็นการนำเสนอการวิจัย ซึ่งได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในสำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี โดยผู้วิจัยจำแนกผลวิจัยออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

4.1 สภาพปัจจุบันและปัญหาการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

4.2 แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า ในปัจจุบันของ อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

4.1 สภาพปัจจุบันและปัญหาการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

จากผลการศึกษา พบว่า การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี อันประกอบไปด้วย 1) สถานการณ์เบื้องต้นของชุมชนผักหวานป่า 2) ความร่วมมือปัจจุบันในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี 3) ปัญหาและอุปสรรคของความร่วมมือการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.1.1 สถานการณ์เบื้องต้นของชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

ประชากรอำเภอบ้านหมอ ประชากรมีอาชีพหลักคือเกษตรกร มีพื้นที่การเกษตร 59,686 ไร่ หรือร้อยละ 39.05 ของพื้นที่อำเภอ โดยพื้นที่อาศัยเขตชลประทานทั้งหมดสิบ ในพื้นที่ของไทย พบผักหวานป่าเกิดในพื้นที่บางจังหวัดในภาคเหนือภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเกษตรกรในอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี โดยในปี 2530 ได้มีการส่งเสริมให้มาจัดแปลงโซนการขยายจริงจัง จึงได้ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการขยายพันธุ์ผักหวานป่ามาปลูกในพื้นที่สวนและขยายพื้นที่ปลูกออกไปรวมทั้งหมด 2,574 ไร่ อยู่ในตำบลหนองบัวและสร้างโคก มีการปลูกเพื่อนำไปจำหน่าย มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย โดยประกอบอาชีพส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ทำไร่ ทำนา และสวน

ใหญ่มักพึ่งพาตนเอง ส่งผลให้การรวมกลุ่มและการทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่ายของเกษตรกรยังคงอยู่ในระดับที่อ่อนแอ เกษตรกรส่วนใหญ่ดำเนินกิจกรรมการผลิตและจำหน่ายในลักษณะรายบุคคล

“เริ่มแรกก็คือในพื้นที่มีผักหวานอยู่แล้วแต่ไม่ได้เป็นป่าแบบนี้ แต่จะเป็นการปลูกรอบ ๆ รั้วบ้าน บ้านละประมาณ 10 กว่าต้น แต่พอมีโรงงานอุตสาหกรรมมาตั้งทำให้มีคนสนใจเพิ่มมากขึ้น ในปี 2530 ไม่พอกับความต้องการ เลยมาคิดทำยางไข่ให้เพียงพอต่อความต้องการ และมีราคาสูง เลยมาส่งเสริมให้มาจัดแปลงโซนการขายจริงจัง แต่ยังไม่ได้มีการจัดตั้งการรวมกลุ่ม แล้วทำไมเรียกผักหวานป่า เนื่องจากเป็นการปลูกในป่าผสมกับการปลูกต้นไม้ชนิดอื่น ๆ สลับกันไป เช่น พืชตระกูลถั่วที่ให้อาหารกับผักหวานป่า เป็นพี่เลี้ยงดูแล เป็นประโยชน์ ในเชิงขายเป็นผักหวานเขา แต่ของเราเป็นการแนะนำส่งเสริมการปลูก การตอนกิ่งผักหวานป่า”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 2, 2567)

ผลการศึกษา พบว่า แม้อำเภอบ้านหมอจะมีศักยภาพในการปลูกผักหวานป่าสูง และมีความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นในการขยายพันธุ์และปลูกอย่างเหมาะสม แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ดำเนินกิจกรรมการผลิตและจำหน่ายในลักษณะรายบุคคล ทำให้ขาดอำนาจต่อรองในตลาด ราคาผลผลิตไม่มีความแน่นอน และต้องพึ่งพาพ่อค้าคนกลางเป็นหลัก นอกจากนี้ ยังพบว่าแม้จะมีหน่วยงานภาครัฐและองค์กรในพื้นที่เข้ามาส่งเสริมเป็นระยะ แต่ยังขาดกลไกความร่วมมืออย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ การสื่อสารระหว่างภาคีเครือข่ายขาดประสิทธิภาพ เกษตรกรบางกลุ่มไม่ทราบบทบาทของตนในการมีส่วนร่วม หรือมองว่าการเข้าร่วมกิจกรรมเครือข่ายเป็นภาระที่ไม่ได้ก่อให้เกิดผลประโยชน์โดยตรง ปัญหาดังกล่าวส่งผลให้ไม่สามารถพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรหรือวิสาหกิจชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดการกระจายตัวขององค์ความรู้ และไม่สามารถพัฒนาแบรนด์หรือยกระดับผลิตภัณฑ์ผักหวานป่าในเชิงพาณิชย์ได้อย่างยั่งยืน

4.1.2 ความร่วมมือปัจจุบันในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

ในปัจจุบันสถานการณ์การรวมกลุ่มภาคีเครือข่ายชุมชนผักหวานป่า จะเป็นในรูปแบบกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่เกี่ยวกับการแปรรูปผักหวานในรูปแบบต่าง ๆ มีทั้งสิ้น 3 กลุ่ม ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนข้าวเกรียบผักหวาน วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผักหวานป่าบ้านคลองกระโดน และ

วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านแปรรูปผักหวานป่า เช่น การนำผักหวานป่าไปเป็นวัตถุดิบในการประกอบทำอาหารต่าง ๆ ทองม้วนผักหวานป่า บั๊นขลิบผักหวานป่า เป็นต้น

“สถานการณ์รวมกลุ่ม กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในตำบล สร้างโคก ที่ทำเกี่ยวกับผักหวาน ทั้งหมด 3 กลุ่ม จากทั้งอำเภอ 32 กลุ่ม วิสาหกิจชุมชนข้าวเกรียบผักหวาน วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผักหวานป่าบ้านคลองกระโดน: ทำเป็นรูปแบบกับข้าว วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านแปรรูปผักหวานป่า: เน้นในทางของหวาน ส่วนผสมการนำผักหวานป่ามาประกอบอาหาร เช่น ทองม้วน ผักหวานป่า บั๊นขลิบผักหวานป่า”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 1, 2568)

อย่างไรก็ตาม ในภาคส่วนของภาคีเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการรวมกลุ่มของเกษตรกร ยังไม่ได้มีการจัดตั้งในชุมชน แต่จะเป็นการเก็บผลผลิตและนำไปแม่ค้าคนกลางรับไปขายกระจายในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย โดยเฉพาะในภาคอีสาน ที่เป็นที่ยอมรับนำไปประกอบอาหารรับประทานในเมนูต่าง ๆ มีราคาเฉลี่ยอยู่ที่ 100 - 200 บาท ต่อ กิโลกรัม หากอยู่ในช่วงที่ผักหวานป่าออกผลส่งผลให้ราคาในตลาดลดลงตามกฎ Demand – Supply ซึ่งเป็นข้อดีของการไม่ได้รวมกลุ่มชุมชนเพื่อต่อรองราคาในตลาด ดังผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 1 กล่าวไว้ว่า

“แม่ค้าคนกลางก็มีจำหน่ายออกไปตามพื้นที่ ตัวกลางรับผลผลิตส่งไปตามพื้นที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาคอีสาน เป็นที่ยอมรับทางภาคอีสาน นำไปรับประทาน ราคาขายอยู่ที่ 100 – 200 บาท ต่อ กิโลกรัม การสร้างเครือข่ายก็จะมีอยู่แค่วิสาหกิจชุมชน แต่ในเครือข่ายความร่วมมือในการจำหน่ายยังไม่มี ตามงานจังหวัดสระบุรีก็ได้นำเอาสินค้าแปรรูปไปจำหน่าย หรือในช่วงเดือนมีนาก็จะมีเทศกาลทุ่งนาเผือกหอม ที่วัดปัญญาภิรมย์ เป็นงานเทศกาลประจำปีของบ้านหมอ”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 1, 2568)

จากการศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์การรวมกลุ่มภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่าของตำบลสร้างโคก พบว่า ในปัจจุบันมีการรวมกลุ่มกันในลักษณะของวิสาหกิจชุมชนที่เน้นการแปรรูปผักหวานป่าเป็นหลัก โดยมีจำนวนทั้งสิ้น 3 กลุ่มจากจำนวนวิสาหกิจชุมชนทั้งหมด 32 กลุ่มในระดับอำเภอ ได้แก่ 1) วิสาหกิจชุมชนข้าวเกรียบผักหวาน ซึ่งเน้นการแปรรูปผักหวานป่าในรูปแบบของข้าวเกรียบ 2) วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผักหวานป่าบ้านคลองกระโดน ซึ่งเน้นการนำผักหวานป่ามาแปรรูปเป็นกับข้าวหรืออาหารคาว เช่น การทำเมนูผัด ต้ม หรือแกง และ 3) วิสาหกิจ

ชุมชนกลุ่มแม่บ้านแปรรูปผักหวานป่า ซึ่งเน้นการแปรรูปในลักษณะขนมหรือของหวาน เช่น ทองม้วนผักหวานป่า และบับขลิบผักหวานป่า เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลภาคสนามพบว่า แม้จะมีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขึ้นแล้ว แต่ในเชิงของ "การรวมกลุ่มภาคีเครือข่ายของเกษตรกร" อย่างเป็นทางการนั้นยังไม่มี ความชัดเจน หรือยังไม่ได้มีการจัดตั้งอย่างเป็นทางการ โดยในส่วนของ การจำหน่ายผลผลิตผักหวานป่า ยังเป็น ลักษณะการขายแบบปัจเจก กล่าวคือ เกษตรกรจะเก็บผลผลิตได้แล้วส่งต่อไปให้กับแม่ค้าคนกลาง เป็นผู้รวบรวมและกระจายสินค้าไปยังพื้นที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีความนิยมบริโภคผักหวานป่าสูง ส่งผลให้เกษตรกรในพื้นที่ยังขาดอำนาจในการต่อรองราคา และไม่สามารถควบคุมทิศทางการตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ราคาจำหน่ายผักหวานป่าในท้องตลาดมีความผันผวนตามฤดูกาล โดยเฉลี่ยอยู่ที่ 100 – 200 บาทต่อกิโลกรัม แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงฤดูที่ผักหวานป่าออกดอกออกผลมาก ราคา ก็จะลดลงตามหลักของอุปสงค์และอุปทาน (Demand – Supply) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดของการไม่รวมกลุ่มกันในลักษณะเครือข่ายเพื่อการวางแผนการผลิต การจัดการตลาด และการกระจายสินค้า นอกจากนี้ แม้จะมีความพยายามในการส่งเสริมและประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์แปรรูปผักหวานป่าผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น งานมหกรรมสินค้าเกษตรประจำจังหวัด หรือกิจกรรมเทศกาลทุ่งนาเผือกหอม ณ วัดปัญจาภิรมย์ ในช่วงเดือนมีนาคมของทุกปี แต่ก็ยังถือว่าเป็นการดำเนินการในระดับกิจกรรมเฉพาะพื้นที่ ขาดการประสานงานแบบเครือข่ายในระดับกว้างหรือภาคีความร่วมมือที่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบการผลิตและตลาดของชุมชนได้ในระยะยาว

จากสถานการณ์ดังกล่าว จึงสรุปได้ว่า การรวมกลุ่มของชุมชนผักหวานป่าในตำบลสร้างไคยังมีลักษณะเป็นกลุ่มแปรรูปที่มุ่งเน้นในด้านการผลิตมากกว่าการจัดการตลาดแบบมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ควรมีการส่งเสริมและพัฒนาให้เกิดความร่วมมืออย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาชีพและเศรษฐกิจของชุมชนในระยะยาว

4.1.3 ปัญหาและอุปสรรคการส่งเสริมและการพัฒนาการมีส่วนร่วมของเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

ชุมชนผักหวานปายังไม่มีในรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือในการจำหน่าย ส่งผลให้ราคาสินค้าไม่มีความแน่นอน เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย การรวมกลุ่มไม่เข้มแข็งไม่มีอำนาจในการต่อรองจากพ่อค้าคนกลางและผู้ประกอบการ และในส่วนขององค์กรเกษตรกร ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน ฯลฯ ไม่สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกเกื้อหนุนอาชีพเกษตรกรได้เท่าที่ควร

เนื่องจากไม่มีโครงสร้างและระบบบริหารจัดการที่เชื่อมโยงกับตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ และ
ความเสียเปรียบในการแข่งขันเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ประกอบการเอกชนรายใหญ่

“ชุมชนผักหวานป่าจะจัดงานประจำปีที่วัดเบญจภิรมย์ จะมีการแปรรูปทำเป็นชาสำหรับ
นักท่องเที่ยว และมีการต่อยอดทำเป็นกลุ่มอาชีพ ในรูปแบบ ข้าวเกรียบ คุกกี้ และจัดสถานที่ให้มา
เที่ยวดูงาน ตั้งแต่ปี 2546 มีงบมาลงส่งเสริมให้แต่มีการรวมกลุ่มยาก เนื่องจากมีเรื่องของ
ผลประโยชน์ เช่น มีการศูนย์กลางรับซื้อผักหวาน รับซื้อในราคาที่กำหนด และต้องมีการรับซื้อ
ผักหวาน แต่มีแม่ค้าคนกลางดักซื้อกลางในราคาที่สูงกว่า ทำให้ไม่สามารถทำยอดได้เท่าเป้าที่ตั้ง
ไว้ต่อวัน ทำให้รวมกลุ่มไม่สำเร็จ”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 3, 2567)

เกษตรกรมักพบปัญหาราคาผักหวานป่าตกต่ำในช่วงเดือน มีนาคม - เมษายน สาเหตุที่
ราคาตกต่ำ เนื่องจากผักหวานป่าจะออกมาในช่วงนี้ เกษตรกรขาดอำนาจในการต่อรอง และไม่มี
การรวมกลุ่มกับเพื่อขายผลผลิต จะเห็นได้ว่าเกษตรกรส่วนใหญ่จะไม่ขายผักหวานป่าเด็ดพร้อม
ประกอบอาหารอาจเป็นเพราะขาดแคลนแรงงาน แม้การจำหน่ายในรูปแบบนี้จะมีราคาสูงกว่าการ
มัดกาก็ตาม อย่างไรก็ตาม ผักหวานป่าในพื้นที่อำเภอบ้านหมอก็ไม่พอเพียงต่อการจำหน่าย เนื่องจาก
มีแม่ค้าคนกลางมารับซื้อไปส่ง ไม่ว่าจะเป็นตลาดไทย หรือตลาดสี่มุมเมือง เพื่อกระจายสินค้าไป
ทั่วประเทศ

“ในส่วนของตำบลหนองบัวจะไม่มี การรวมกลุ่มที่เกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนแปรรูปผักหวาน
ป่า แต่จะเป็นเก็บยอดสด ขายกิ่งตอน และนำไปขาย ซึ่งในกลุ่มนี้ยังไม่มี การรวมกลุ่มภาคี
เครือข่ายในการค้าขายผักหวานป่า ผักหวานจะออกเป็นฤดูกาล โดยผลผลิตจะออกในช่วง
มีนาคม - เมษายน ช่วงหน้าร้อน ผลผลิตก็แล้วแต่ เพราะในแต่ละพื้นที่ในจังหวัดต่าง ๆ ก็เริ่มมี
การปลูกผักหวานกันมากขึ้น แล้วของบ้านหมอเราเองส่งกิ่งตอนออกไป ส่งกิ่งตอนออกจำหน่าย
เยอะหลายพื้นที่ก็เริ่มปลูกบ้างแล้ว ทำให้ราคาตามสถานการณ์”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 2, 2568)

ในชุมชนผักหวานป่าในพื้นที่อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี พบว่าการรวมกลุ่มของ
เกษตรกรในรูปแบบภาคีเครือข่ายเพื่อความร่วมมือในการจำหน่ายผลผลิตยังคงมีข้อจำกัดอย่าง
ชัดเจน โดยแม้จะมีองค์กรเกษตรกรในลักษณะของวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มอาชีพบางกลุ่มที่ดำเนิน

กิจกรรมเกี่ยวกับการแปรรูปผักหวานป่า เช่น การทำข้าวเกรียบ คุกกี้ หรือชาเพื่อจำหน่ายในงานเทศกาลท้องถิ่นประจำปีที่วัดเบญจมบพิตร ซึ่งเริ่มจัดมาตั้งแต่ปี 2546 และมีการส่งเสริมจากภาครัฐผ่านงบประมาณสนับสนุน แต่การรวมกลุ่มก็ยังไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างเข้มแข็งหรือยั่งยืน

สาเหตุหลักที่การรวมกลุ่มไม่ประสบความสำเร็จคือ ปัญหาด้านผลประโยชน์ในระดับชุมชน โดยเฉพาะในกรณีของศูนย์กลางรับซื้อผักหวานป่าที่มีการกำหนดราคากลางและการจัดคิวรับซื้อ ซึ่งส่งผลกระทบต่อรายได้ของเกษตรกร เมื่อมีแม่ค้าคนกลางเข้ามาเสนอราคารับซื้อที่สูงกว่าราคากลาง จึงทำให้เกษตรกรเลือกขายให้กับพ่อค้าคนกลางแทน ส่งผลให้กลุ่มวิสาหกิจไม่สามารถรวบรวมผลผลิตได้เพียงพอตามเป้าหมาย และไม่สามารถดำเนินกิจกรรมตามแผนงานที่วางไว้ได้เต็มที่ นอกจากนี้ เกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่ยังมีลักษณะเป็นเกษตรกรรายย่อย ขาดการรวมกลุ่มอย่างมีระบบ ไม่มีโครงสร้างและกลไกในการจัดการผลผลิตและเชื่อมโยงกับตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ จึงขาดอำนาจในการต่อรองด้านราคากับผู้ซื้อและผู้ประกอบการรายใหญ่ ทำให้ราคาผลผลิตไม่แน่นอน และผันผวนตามฤดูกาลและสภาพตลาด ในช่วงเดือนมีนาคม – เมษายน ซึ่งเป็นฤดูกาลหลักที่ผักหวานป่าออกผลผลิตมากที่สุด กลับเป็นช่วงที่ราคาผลผลิตตกต่ำ เนื่องจากมีปริมาณมากในตลาดแต่ไม่มีระบบจัดการหรือการวางแผนล่วงหน้าจากกลุ่มหรือเครือข่ายที่ชัดเจน เกษตรกรยังคงขายผลผลิตในลักษณะมัดกำ (ยอดสด) แทนที่จะเด็ดเฉพาะยอดประกอบอาหาร ซึ่งจะได้ราคาสูงกว่า เนื่องจากปัญหาขาดแคลนแรงงานและขาดการวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ในพื้นที่ตำบลหนองบัวเอง ยังไม่มีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปผักหวานป่าอย่างชัดเจน ส่วนใหญ่เป็นการจำหน่ายยอดสดหรือกิ่งตอนโดยไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อการค้าขายร่วมกัน และแม้ว่าพื้นที่อำเภอบ้านหมอจะเริ่มมีการส่งกิ่งตอนไปยังพื้นที่อื่นเพื่อปลูกขยายพันธุ์ แต่ก็มีแนวโน้มว่าเมื่อแหล่งปลูกผักหวานป่าในจังหวัดอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น จะส่งผลกระทบต่อราคาผลผลิตในอนาคตของพื้นที่บ้านหมอด้วยเช่นกัน

จากการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี พบว่า สามารถสรุปเป็นประเด็นหลักได้ 5 ประการ ดังนี้

1. ไม่มีการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการรวมตัวอย่างเป็นทางการ ชุมชนผักหวานปายังไม่มีการรวมกลุ่มของเกษตรกรหรือประชาชนในลักษณะของเครือข่ายความร่วมมืออย่างเป็นระบบหรือมีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน ส่งผลให้การดำเนินงานต่าง ๆ เป็นไปในลักษณะเฉพาะบุคคลหรือเฉพาะกลุ่มย่อย ไม่มีการวางแผนงานร่วมกันหรือกำหนดเป้าหมายระยะยาวร่วมกัน ทำ

ให้ขาดพลังในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานภายนอกหรือผู้ประกอบการ อีกทั้งยังทำให้ขาดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือแบ่งปันทรัพยากรระหว่างกัน

2. ชาวชุมชนยังขาดแรงจูงใจในการส่งเสริมความร่วมมือ จากการสัมภาษณ์และการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบว่าประชาชนในชุมชนยังขาดแรงจูงใจหรือผลตอบแทนที่ชัดเจนในการเข้าร่วมกิจกรรมร่วมกัน เช่น ขาดสิทธิประโยชน์ด้านการตลาด การเข้าถึงแหล่งเงินทุน หรือการสนับสนุนทางเทคนิคจากหน่วยงานภาครัฐ อีกทั้งยังมีความไม่มั่นใจต่อผลลัพธ์ของการรวมกลุ่ม จึงเลือกที่จะดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยตนเองมากกว่าการพึ่งพาเครือข่าย

3. ชาวชุมชนยึดตัวบุคคลเป็นสำคัญ นิยมพึ่งพาตนเองมากกว่าทางการ การดำเนินชีวิตของชาวชุมชนส่วนใหญ่ยังอยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์เชิงเครือญาติหรือความเชื่อมั่นต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นหลัก โดยเฉพาะผู้นำชุมชนหรือเกษตรกรผู้มีประสบการณ์ ส่งผลให้การรวมกลุ่มอยู่ภายใต้อิทธิพลของบุคคลมากกว่าระบบหรือโครงสร้างการจัดการที่มีความยั่งยืน นอกจากนี้ ยังมีแนวโน้มที่จะพึ่งพาตนเอง ไม่ค่อยเชื่อมั่นหรือเปิดรับแนวทางจากหน่วยงานทางการหรือภายนอก

4. ขาดการกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนมีจิตสำนึกในมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมของชุมชนยังอยู่ในระดับต่ำ เนื่องจากขาดการส่งเสริมด้านแนวคิดและทัศนคติเกี่ยวกับบทบาทของตนเองในการร่วมพัฒนาชุมชน ทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน อีกทั้งยังไม่มีเวทีสาธารณะหรือกิจกรรมที่เอื้อต่อการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนแสดงความคิดเห็นหรือร่วมตัดสินใจร่วมกันอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้ขาดความรู้สึกเป็นเจ้าของหรือมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ

5. การสื่อสารให้ข้อมูลข่าวสารที่ชัดเจนยังไม่ทั่วถึง แม้ว่าในปัจจุบันชุมชนจะสามารถเข้าถึงเทคโนโลยีการสื่อสารบางประเภทได้แล้ว แต่การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการกิจกรรม หรือแนวทางการส่งเสริมการรวมกลุ่มยังขาดประสิทธิภาพ ข้อมูลบางส่วนไม่ได้ถูกถ่ายทอดอย่างทั่วถึงหรือเข้าใจง่าย ส่งผลให้ประชาชนบางกลุ่ม โดยเฉพาะผู้สูงอายุ หรือผู้ที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางชุมชน ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลที่เป็นและขาดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสำคัญของชุมชน

4.2 แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและพัฒนาของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่าในปัจจุบันของ อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

บทบาทและหน้าที่ของผู้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีและเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี มีดังนี้

1. ผู้บริหารสำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

เกษตรอำเภอก็คือเจ้าหน้าที่ที่สังกัดกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทำหน้าที่เป็นผู้ขับเคลื่อนงานเกษตรในระดับพื้นที่ ซึ่งเปรียบเสมือน "คนกลาง" ระหว่างนโยบายจากภาครัฐกับเกษตรกรในพื้นที่ โดยหน้าที่ของเกษตรอำเภอมีย่อยหลายด้าน เริ่มตั้งแต่การวางแผนดูแลโครงการเกษตร ไปจนถึงการช่วยเหลือและพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในพื้นที่

อันดับแรกคือ การบริหารนโยบายการเกษตรในระดับพื้นที่ เกษตรอำเภอก็ต้องนำแนวทางจากส่วนกลางมาปรับใช้ให้เหมาะกับสภาพพื้นที่ของแต่ละอำเภอ พร้อมกับวางแผนการทำงาน ทำโครงการต่าง ๆ และดูแลข้อมูลเกษตรกร เช่น ทะเบียนเกษตรกร หรือข้อมูลการปลูกพืช เพื่อให้สามารถติดตามและช่วยเหลือได้ตรงจุด ต่อมาคือ การส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร คือการถ่ายทอดความรู้ เทคโนโลยีการเกษตรแบบใหม่ ๆ หรือสนับสนุนให้เกษตรกรรวมกลุ่ม เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน หรือกลุ่มเกษตรแปลงใหญ่ เพื่อให้สามารถผลิตและทำตลาดได้ดีขึ้น อีกหน้าที่สำคัญคือ การให้คำปรึกษาและบริการกับเกษตรกร เช่น ถ้ามีเกษตรกรอยากรู้เรื่องการปลูกพืช การจัดการหลังเก็บเกี่ยว หรือปัญหาแมลงศัตรูพืช เกษตรอำเภอก็จะเป็นคนช่วยแนะนำ นอกจากนี้ยังช่วยเกษตรกรเข้าถึงโครงการต่าง ๆ จากภาครัฐ เช่น เงินช่วยเหลือช่วงภัยแล้ง หรือกู้เงินเพื่อพัฒนาอาชีพ และเกษตรอำเภอยังต้อง ประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ เช่น เทศบาล อบต. โรงเรียน หรือภาคเอกชน เพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ทำแปลงเรียนรู้ จัดตลาดเกษตรกร หรือโครงการส่งเสริมการเกษตรในรูปแบบใหม่ ๆ สุดท้ายคือ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยเฉพาะการส่งเสริมให้เกิดศูนย์เรียนรู้ในหมู่บ้าน ส่งเสริมให้เกษตรกรมีแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และวางแผนอนาคตของตัวเองได้ เช่น วางแผนชีวิตและอาชีพในครัวเรือน เพื่อให้สามารถพึ่งพาตัวเองได้ในระยะยาว

“หน้าที่ของเราก็คือดูแลงานเกษตรในพื้นที่ค่ะ เหมือนเป็นคนกลางระหว่างนโยบายจากกระทรวงกับพี่น้องเกษตรกร ช่วยวางแผนโครงการต่าง ๆ ให้เหมาะกับพื้นที่ เช่น ส่งเสริมให้รวมกลุ่ม ทำเกษตรแปลงใหญ่ หรือปลูกแบบอินทรีย์ แล้วก็ให้คำแนะนำพวกวิธีปลูกพืช การดูแลผลผลิต หรือเรื่องตลาด บางครั้งก็ประสานกับหน่วยงานอื่น ๆ อย่าง อบต. หรือเอกชนเข้ามาช่วยอีกแรง ไม่ว่าจะเป็นเงินช่วยเหลือหรือแหล่งทุน เป้าหมายหลักก็คืออยากให้เกษตรกรอยู่ได้ พึ่งพาตัวเองได้ และมีชีวิตที่ดีขึ้นค่ะ”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 1, 2568)

2. นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติการ รับผิดชอบตำบลสร้างโคกและตำบลหนองบัว

นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ตำบลสร้างโคกและตำบลหนองบัว ทำหน้าที่สำคัญในการดูแลและพัฒนาการเกษตรในพื้นที่อย่างใกล้ชิด โดยทำหน้าที่คล้าย ๆ กับ "พี่เลี้ยง" หรือ "ที่ปรึกษา" ให้กับเกษตรกรในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายทอดความรู้ การแนะนำแนวทางการผลิต หรือช่วยผลักดันโครงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรให้เกิดขึ้นจริงในพื้นที่

ในชีวิตการทำงานประจำวัน นักวิชาการฯ จะรับผิดชอบพื้นที่สองตำบลนี้โดยตรง ต้องลงพื้นที่พูดคุยกับเกษตรกร ศึกษาสภาพปัญหา และดูว่าแต่ละหมู่บ้านมีศักยภาพหรือข้อจำกัดอะไรบ้าง เพื่อนำข้อมูลไปใช้ในการวางแผนส่งเสริมการเกษตร เช่น การแนะนำพืชที่เหมาะสม การรวมกลุ่มเกษตรกร หรือการวางแผนพัฒนาในระดับตำบล นอกจากนี้ นักวิชาการฯ ยังมีหน้าที่ดูแลงานส่งเสริมในระดับอำเภอ เช่น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มยุวเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน และงานที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรุ่นใหม่ (Smart Farmer, Young Smart Farmer) รวมไปถึงการทำงานกับอาสาสมัครเกษตรประจำหมู่บ้าน (อสม.) และโครงการช่วยเหลือเกษตรกรที่ประสบภัยธรรมชาติ หน้าที่อีกอย่างที่สำคัญคือ การถ่ายทอดความรู้ทางด้านการผลิตพืช เช่น วิธีปลูกให้ได้ผลผลิตดี วิธีใช้ปุ๋ยอย่างเหมาะสม หรือการจัดการดินอย่างถูกวิธี รวมถึงช่วยเกษตรกรจัดกระบวนการเรียนรู้ เช่น การอบรม การดูงาน และการประชุมกลุ่ม เพื่อให้เกษตรกรได้พัฒนาตัวเองอย่างต่อเนื่อง และสามารถรวมกลุ่มกันได้อย่างเข้มแข็ง และนักวิชาการฯ ยังต้องประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาการผลิต เช่น ถ้ามีโรคพืชระบาด น้ำท่วม หรือแล้ง ก็จะต้องเข้าไปดูแล ช่วยเหลือและรายงานสถานการณ์ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับทราบ รวมถึงมีหน้าที่จัดเก็บข้อมูลการปลูกพืชในแต่ละหมู่บ้าน และติดตามผลการดำเนินงานของโครงการต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

“หน้าที่หลักเลยคือดูแลพื้นที่ตำบลสร้างโคกและตำบลหนองบัวค่ะ เราลงพื้นที่บ่อย เจอเกษตรกรเป็นประจำ ทั้งให้คำแนะนำเรื่องการปลูกพืช การจัดการผลผลิต และการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชน บางครั้งก็ช่วยประสานหน่วยงานอื่นเข้ามาช่วยแก้ปัญหา เช่น ภัยแล้งหรือโรคพืช และช่วยให้คำปรึกษาชาวบ้านให้สามารถพึ่งพาตัวเองได้ในระยะยาวค่ะ”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 2, 2567)

3. ผู้นำชุมชน เทศบาลตำบลหนองบัว อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

ผู้นำชุมชนทางการเกษตรมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาอาชีพเกษตรกรและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน โดยทำหน้าที่ทั้งในด้านการบริหาร การพัฒนา การถ่ายทอด

ความรู้ และการประสานงาน ทั้งนี้สามารถจำแนกบทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนทางการเกษตรออกเป็นประเด็นสำคัญได้ ดังนี้ ผู้นำชุมชนตำบลหนองบัวมีบทบาทสำคัญมากในการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกร โรงเรียน วัด หรือแม้กระทั่งภาคเอกชนที่เข้ามาทำโครงการกับชุมชน เนื่องจากภาคีเครือข่ายเหล่านี้มีส่วนช่วยพัฒนาหมู่บ้านได้ในหลายด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเกษตร การศึกษา หรือสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ หน้าที่หลักของผู้นำคือ เป็นตัวกลางในการประสานงาน คอยติดต่อ เชื่อมโยง และสร้างความเข้าใจระหว่างคนในชุมชนกับหน่วยงานต่าง ๆ ถ้ามีโครงการอะไรเข้ามา ผู้นำก็ต้องช่วยอธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจว่าโครงการนั้นจะช่วยอะไรได้บ้าง และทำอย่างไรถึงจะได้ประโยชน์ร่วมกัน และอีกหน้าที่ที่สำคัญก็คือ การดึงภาคีเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในชุมชน เช่น ปัญหาเรื่องน้ำ เรื่องตลาด หรือเรื่องผลผลิตทางการเกษตร ผู้นำก็ต้องประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอ เทศบาล หรือมหาวิทยาลัย เพื่อให้เข้ามาช่วยวางแผนหรือทำกิจกรรมร่วมกันกับชาวบ้าน

นอกจากนี้ผู้นำยังต้อง สร้างความสัมพันธ์ที่ดีและต่อเนื่องกับภาคีเครือข่าย ไม่ใช่แค่ติดต่อเฉพาะเวลามีปัญหา แต่ต้องรักษาความร่วมมือไว้ในระยะยาว เช่น เชิญมาเป็นวิทยากรในกิจกรรมต่าง ๆ หรือจัดประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ และบางครั้งผู้นำต้อง ผลักดันให้ชุมชนลุกขึ้นมามีส่วนร่วมเองด้วย ไม่ใช่รอให้หน่วยงานมาทำให้ทั้งหมด เช่น จัดตั้งกลุ่มเกษตรกร ทำแปลงเรียนรู้ หรือจัดอบรมจากคนในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืน โดยให้ชาวบ้านเป็นเจ้าของโครงการของตนเอง

“หน้าที่ของเราก็คือเป็นคนกลางแหละ คอยประสานงานระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงาน ไม่ว่าจะเป็นสำนักงานเกษตร เทศบาล โรงเรียน หรือคนที่เข้ามาทำโครงการในพื้นที่ก็มี เวลาเรามีโครงการเข้ามา เราก็ต้องอธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจว่ามันช่วยอะไรได้บ้าง แล้วก็พยายามให้ทุกฝ่ายทำงานร่วมกันให้ได้ประโยชน์จริง ๆ บางเรื่องอย่างปัญหาน้ำหรือเรื่องตลาด เราก็ต้องช่วยติดต่อกับคนมาช่วยแก้ เช่น มหาวิทยาลัย หรือหน่วยงานเกษตร แล้วก็ต้องดูแลความสัมพันธ์กับภาคีไว้ให้ดี ไม่ใช่แค่ตอนมีปัญหา แต่ต้องคุยกันเรื่อย ๆ เพื่อทำงานร่วมกันต่อเนื่อง”

(ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 3, 2567)

จากผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาภาคการเกษตรในระดับพื้นที่จำเป็นต้องอาศัยกลไกความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคีเครือข่ายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

บทบาทของสำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ และผู้นำชุมชนซึ่งเป็นตัวกลางเชื่อมโยงหน่วยงานต่าง ๆ เข้าสู่ชุมชน และส่งเสริมกันอย่างมีระบบในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านการประสานงานและเชื่อมโยงเครือข่าย เกษตรอำเภอมีหน้าที่ประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานเกษตรจังหวัด องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันวิจัยและการศึกษา ตลอดจนภาคเอกชน โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงทรัพยากร เทคโนโลยี และองค์ความรู้จากภายนอกเข้าสู่ชุมชน ขณะที่ผู้นำชุมชนมีบทบาทสนับสนุนในระดับพื้นที่ เช่น ช่วยคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย ประสานเกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรม และสื่อสารข้อมูลกับชุมชน

2. ด้านการวางแผนและกำหนดทิศทางการพัฒนา ทั้งเกษตรอำเภอและผู้นำชุมชนมีบทบาทร่วมกันในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรของพื้นที่ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมจากเกษตรกร กลุ่มองค์กรชุมชน และภาคีเครือข่าย เช่น การจัดประชาคมหมู่บ้าน การวิเคราะห์ศักยภาพพื้นที่ การตั้งเป้าหมายพัฒนาผลิตภัณฑ์หรืออาชีพหลักของชุมชน

3. ด้านการส่งเสริมองค์ความรู้และนวัตกรรม เกษตรอำเภอทำหน้าที่ถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือจัดกิจกรรมฝึกอบรมด้านการเกษตรให้กับกลุ่มเป้าหมาย โดยร่วมกับผู้นำชุมชนในการคัดเลือกผู้เข้าร่วม ประสานสถานที่ สนับสนุนศูนย์เรียนรู้ และติดตามผลการนำความรู้ไปใช้จริง ซึ่งช่วยให้การพัฒนาความร่วมมือระหว่างภาคีเป็นไปอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

4. การมีส่วนร่วมในการติดตาม ประเมินผล และปรับปรุงแผนงาน การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภาคีเครือข่ายจำเป็นต้องมีการติดตามและประเมินผลอย่างเป็นระบบ เกษตรอำเภอและผู้นำชุมชนมีบทบาทในการเก็บข้อมูล รับฟังความคิดเห็น และรายงานผลให้กับภาคีที่เกี่ยวข้อง รวมถึงเสนอแนวทางปรับปรุงหรือขยายผลให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของสำนักงานเกษตรอำเภอ และผู้นำชุมชนในการพัฒนาความร่วมมือของภาคีเครือข่ายทางการเกษตรมีลักษณะเป็นการทำงานแบบบูรณาการ โดยอาศัยความร่วมมือแบบ “สองทาง” ทั้งจากบนลงล่าง (top-down) และจากล่างขึ้นบน (bottom-up) ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและเหมาะสมกับบริบทท้องถิ่นอย่างแท้จริง

บทที่ 5

สรุปผล หลักวิชาการ ข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผล

5.1.1 แนวทางในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคการส่งเสริมและพัฒนาร่วมกันของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

ในปัจจุบันสถานการณ์การรวมกลุ่มภาคีเครือข่ายชุมชนผักหวานป่า จะเป็นในรูปแบบกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่เกี่ยวกับการแปรรูปผักหวานในรูปแบบต่าง ๆ มีทั้งสิ้น 3 กลุ่ม ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนข้าวเกรียบผักหวาน วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปผักหวานป่าบ้านคลองกระโดน และวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านแปรรูปผักหวานป่า เช่น การนำผักหวานป่าไปเป็นวัตถุดิบในการประกอบทำอาหารต่าง ๆ ทองม้วนผักหวานป่า บั๊นขลิบผักหวานป่า เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในภาคส่วนของภาคีเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการรวมกลุ่มของเกษตรกรยังไม่ได้มีการจัดตั้งในชุมชน แต่จะเป็นการเก็บผลผลิตและนำไปแม่ค้าคนกลางรับไปขายกระจายในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย โดยเฉพาะในภาคอีสาน ที่เป็นที่ยอมรับนำไปประกอบอาหารรับประทานในเมนูต่าง ๆ

โดยกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของเกษตรกรจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการสร้างความตระหนักรู้ของคนในชุมชนเกี่ยวกับความสำคัญของการผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัย เนื่องจากความรู้ความเข้าใจของเกษตรกรในด้านดังกล่าวมีผลโดยตรงต่อพฤติกรรมการผลิตทางการเกษตรของตนเอง กระบวนการดังกล่าวจึงควรมุ่งเน้นการส่งเสริมบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับชุมชนเองจะช่วยให้ประชาชนมองเห็นพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น นำไปสู่การตระหนักรู้ในปัญหาและสาเหตุของปัญหาในพื้นที่ของตนอย่างลึกซึ้ง ควบคู่ไปกับการสร้างความตระหนักรู้ ชุมชนยังควรได้รับการส่งเสริมด้านองค์ความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการและบริบทเฉพาะของเกษตรกร ทั้งนี้ควรเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาได้อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม เพื่อให้เกิดความเสมอภาคในการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาของยงยุทธ ศรีเกี่ยวฝัน และคณะ (2555) รวมถึงวรารมณีย์ ปัญญาวิดี (2551) ซึ่งพบว่าการส่งเสริมองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ให้กับเกษตรกรส่งผลต่อการเพิ่มพูนความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการผลิตอย่างมีคุณภาพ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพีรชัย กุลชัย และปัญญา หมั่นเก็บ (2547) ที่เสนอว่า ความตระหนักในปัญหาของเกษตรกรจะนำไปสู่การปรับ

กระบวนการทัศน์ใหม่ โดยเกษตรกรจะเกิดความเชื่อมั่นและแรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตไปสู่แนวทางของการเกษตรปลอดภัยมากยิ่งขึ้น

ชุมชนผักหวานป่ายังไม่มีในรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือในการจำหน่าย ส่งผลให้ราคาสินค้าไม่มีความแน่นอน เกษตรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย การรวมกลุ่มไม่เข้มแข็งไม่มีอำนาจในการต่อรองจากพ่อค้าคนกลางและผู้ประกอบการ และในส่วนขององค์กรเกษตรกร ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร วิสาหกิจชุมชน ฯลฯ ไม่สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกเกื้อหนุนอาชีพเกษตรได้เท่าที่ควร เนื่องจากไม่มีโครงสร้างและระบบบริหารจัดการที่เชื่อมโยงกับตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ และความเสียเปรียบในการแข่งขันเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ประกอบการเอกชนรายใหญ่

ปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวสามารถนำการพัฒนาเครือข่ายที่มีความยั่งยืนต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน โดยเน้นการดำเนินงานในรูปแบบ “เครือข่ายแบบบูรณาการ” ที่ประกอบด้วยชุมชน ภาครัฐ นักวิชาการ ภาคเอกชน และภาคธุรกิจ โดยต้องมีการประสานความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ สอดคล้องกับข้อเสนอของพีรชัย กุลชัย และปัญญา หมั่นเก็บ (2547) รวมถึงสุจิตรา สีนธนาภรณ์ (2541) ที่เน้นความสำคัญของการมีส่วนร่วมและความร่วมมือในลักษณะเครือข่ายองค์กรเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายยังต้องอาศัยพลังจากภาคประชาชนเพื่อสืบสานและต่อยอดการดำเนินงานของเครือข่ายให้มีความต่อเนื่องและมั่นคง ขณะเดียวกัน การพัฒนาระบบตลาดของสินค้าเกษตรปลอดภัยก็ถือเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ต้องดำเนินควบคู่กันไป โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์ผักหวานป่าของชุมชนได้รับการยอมรับจากผู้บริโภค ทั้งในด้านคุณภาพและราคา เช่น การมีระบบรับรองมาตรฐานสินค้าซึ่งจะช่วยสร้างแรงจูงใจให้เกษตรกรพัฒนาการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด นอกจากนี้ การจัดให้มีพื้นที่จำหน่ายผักหวานป่าทั้งภายในจังหวัดและต่างจังหวัด จะช่วยให้ผู้บริโภคสามารถเข้าถึงสินค้าได้สะดวกยิ่งขึ้น ซึ่งแนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับข้อเสนอของสุทธิศักดิ์ แก้วแกมจันทร์ และคณะ (2555) และวราภรณ์ ปัญญาวดี (2551) ที่เน้นว่าการพัฒนาระบบตลาดควรดำเนินควบคู่กับการส่งเสริมการผลิตของเกษตรกร เพื่อให้เครือข่ายเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัยมีความเข้มแข็งและยั่งยืนในระยะยาว

จากผลการศึกษาที่พบว่า การมีส่วนร่วมของเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี ยังประสบปัญหาในหลายด้าน สะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดทั้งในเชิงโครงสร้าง ความเชื่อ ทัศนคติ และกระบวนการส่งเสริมจากภาครัฐที่ยังไม่ครอบคลุมเพียงพอ

ประเด็นที่หนึ่ง เรื่องการไม่มีการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการรวมตัวอย่างเป็นทางการ สอดคล้องกับแนวคิดของ Bryson, Crosby และ Stone (2006) ที่เสนอว่าความร่วมมือเชิงเครือข่ายจะเกิดขึ้นได้เมื่อมีการออกแบบโครงสร้างหรือกิจกรรมร่วมกันที่มีเป้าหมายชัดเจน การที่ชุมชนยังคงดำเนินกิจกรรมแบบรายบุคคล จึงเป็นอุปสรรคต่อการสร้างพลังร่วมในระยะยาว

ประเด็นที่สอง เกี่ยวกับแรงจูงใจ สะท้อนถึงข้อเท็จจริงที่ว่า หากประชาชนไม่เห็นผลประโยชน์เชิงรูปธรรมจากการมีส่วนร่วม ก็จะไม่เกิดความตื่นตัวหรือความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรม เครือข่ายจะไม่สามารถยั่งยืนได้หากขาดกลไกจูงใจ เช่น ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ การเข้าถึงทรัพยากร หรือการยอมรับจากสังคม

ประเด็นที่สาม ที่ชาวชุมชนยึดบุคคลเป็นศูนย์กลางและนิยมพึ่งพาตนเอง แสดงถึงวัฒนธรรมความสัมพันธ์ในท้องถิ่นที่ยังขาดความไว้วางใจต่อระบบหรือหน่วยงานภายนอก สอดคล้องกับแนวคิดของ Putnam (2000) ที่ระบุว่าทุนทางสังคมในบางพื้นที่มีลักษณะจำกัดอยู่ในกลุ่มใกล้ชิด ส่งผลให้ความร่วมมือที่กว้างขึ้นไม่สามารถเกิดขึ้นได้ง่าย

ประเด็นที่สี่ การขาดจิตสำนึกในส่วนร่วม สะท้อนถึงความจำเป็นในการเสริมสร้าง “การมีส่วนร่วมอย่างรู้เท่าทัน” (Informed Participation) ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและครอบคลุมทุกกลุ่มในชุมชน

ประเด็นสุดท้าย เรื่องการสื่อสารข่าวสารที่ไม่ชัดเจนและไม่ทั่วถึง เป็นข้อจำกัดที่พบได้บ่อยในชุมชนชนบท และหากไม่มีการใช้ช่องทางที่หลากหลายหรือเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย จะทำให้ประชาชนบางส่วนถูกตัดขาดจากโอกาสในการมีส่วนร่วมโดยไม่รู้ตัว

5.1.2 แนวทางการส่งเสริมการและพัฒนากิจกรรมมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

สรุปผลได้ว่า ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในสำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี และผู้นำชุมชนอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี จำนวน 3 คน ได้แก่ เกษตรอำเภอบ้านหมอจังหวัดสระบุรี, นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติการ รับผิดชอบตำบลสร้างโคกและตำบลหนองบัว อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี, ผู้นำชุมชน หมู่ 7 เทศบาลตำบลหนองบัว อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

พบว่า ผู้บริหารสำนักงานเกษตรอำเภอ หรือเกษตรอำเภอ มีบทบาทในเชิงนโยบาย การบริหารจัดการ และการประสานงานในระดับอำเภอ โดยมีหน้าที่ในการนำนโยบายจากส่วนกลางมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ รวมทั้งสนับสนุนและกำกับดูแลการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ในระดับตำบล นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการบูรณาการความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ในส่วนของ นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติการ พบว่ามีบทบาทในการปฏิบัติงานเชิงพื้นที่ที่ใกล้ชิดกับเกษตรกร โดยเน้นการถ่ายทอดความรู้ทางเทคนิค การสนับสนุนการรวมกลุ่มอาชีพ และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร นักวิชาการยังเป็นกลไกสำคัญในการประสานการดำเนินงานตามนโยบายและโครงการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของพื้นที่ รวมถึงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าและการฟื้นฟูหลังภัยพิบัติทางการเกษตร

สำหรับ ผู้นำชุมชน โดยเฉพาะในเขตเทศบาลตำบลหนองบัว พบว่ามีบทบาทสำคัญในฐานะตัวแทนของประชาชนผู้มีอิทธิพลทางสังคม โดยทำหน้าที่เป็นทั้งผู้นำในการผลักดันกิจกรรมทางการเกษตร ผู้ถ่ายทอดความรู้ทางเกษตรที่เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น และผู้ประสานงานกับหน่วยงานภายนอกเพื่อขับเคลื่อนโครงการพัฒนาชุมชน ผู้นำชุมชนที่มีคุณธรรม จริยธรรม และได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชนจะส่งผลให้เกิดการรวมพลังและการมีส่วนร่วมที่เข้มแข็งในการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรม

เมื่อพิจารณาผลการศึกษาดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่า การขับเคลื่อนงานส่งเสริมการเกษตรในระดับพื้นที่มีความจำเป็นต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของทั้งภาครัฐและภาคประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูรณาการบทบาทของสำนักงานเกษตรอำเภอ นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร และผู้นำชุมชน ซึ่งแต่ละฝ่ายมีจุดแข็งและความเชี่ยวชาญที่สามารถเติมเต็มกันได้อย่างเหมาะสม ความสำเร็จในการดำเนินงานจึงขึ้นอยู่กับความชัดเจนของบทบาท การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และความร่วมมือในลักษณะภาคีเครือข่ายอย่างแท้จริง

5.2 หลักการทางวิชาการที่นำมาใช้

โดยจากผลการศึกษาในครั้งนี้ สามารถนำเสนอเป็นแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชนผักหวานป่า อำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี ต่อสำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนและสร้างรายได้ให้แก่ประชาชน จากแนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในชุมชน หากนำหลักวิชาการมาใช้ โดยพิจารณาการก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของเครือข่าย จะมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ กลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นกลุ่มที่มีสมาชิกมีความต้องการมารวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่ตนเองประสบอยู่ การเกิดกลุ่มประเภทนี้สืบเนื่องมาจากความต้องการของประชาชนในชุมชนอยู่แล้ว จึงทำให้ง่ายต่อการรวมตัวกัน และกลุ่มที่เกิดจากการส่งเสริมให้เกิดขึ้นโดยนักส่งเสริมการเกษตร เป็นการก่อเกิดกลุ่มที่มาจากการเริ่มต้นของนักส่งเสริมการเกษตร ที่พยายาม

หาแนวทางในการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของชาวเกษตรกร ซึ่งการพัฒนาของทั้ง 2 กลุ่มนี้แบ่งออกเป็น 4 ระยะ ได้แก่

ระยะที่ 1 การเตรียมกลุ่ม เป็นระยะของการเตรียมก่อนการเกิดกลุ่ม ในระยะนี้บุคคลแต่ละคนที่เริ่มเข้ามารวมกลุ่มกัน โดยที่การรวมตัวกันยังไม่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีโครงสร้างและลักษณะการทำงานของกลุ่มที่ชัดเจน โดยสมาชิกต่างมีการทดสอบพฤติกรรม การแสดงออก และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เพื่อที่จะดูท่าที การยอมรับ การต่อต้าน และพยายามหาแนวทางในการร่วมกลุ่มกัน ถ้าเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ กลุ่มคนที่ไวใจกันได้ และมีความสนใจในวิชาการด้านนั้น ๆ ร่วมกันจะมารวมกัน จำนวนคนที่มารวมกันอาจมีไม่มาก ความสัมพันธ์ในกลุ่มภายในจะเป็นในรูปแบบหลวม ๆ มีการเตรียมการศึกษาวិเคราะห์สถานการณ์ของกลุ่ม มีการสร้างความเข้าใจระหว่างสมาชิกที่มารวมกัน และจัดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันอยู่เสมอ ส่วนกลุ่มที่เกิดจากการจัดตั้งของนักส่งเสริมการเกษตรนั้น ในระยะนี้เป็นการสร้างฐานของกลุ่ม ซึ่งนักส่งเสริมการเกษตรจะเข้าไปสร้างความคุ้นเคย การยอมรับและความไว้วางใจจากชุมชนและการเกษตร โดยมีบทบาทในการสร้างความคุ้นเคยและไว้วางใจ นักส่งเสริมการเกษตรมีการเตรียมการในเรื่องของการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน โดยดึงปัญหาความต้องการของแต่ละครัวเรือนออกมา วิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ และกระตุ้นปลุกจิตสำนึกให้กลุ่มเป้าหมายตระหนักถึงถึงปัญหาและความต้องการร่วมกัน

ระยะที่ 2 การก่อตั้ง/ก่อเกิดกลุ่ม ระยะนี้สมาชิกจะมีการพัฒนาความสัมพันธ์ส่วนบุคคล มีการสร้างความเข้าใจร่วม ค่านิยม บรรทัดฐาน ความสามัคคีในหมู่คณะ กำหนดวัตถุประสงค์ ตลอดจนมีการจัดโครงสร้างของกลุ่ม โดยมีการกำหนดผู้นำ และวางแผนปฏิบัติที่เหมาะสม มีกฎระเบียบกติกา การแสวงหาทรัพยากร วางแผนพัฒนาและเสริมกระบวนการเรียนรู้ ทั้งกลุ่มที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและกลุ่มจัดตั้ง จะมีการนำปัญหามาพูดคุยกันมากขึ้น เกิดความเห็นอกเห็นใจ มีการแบ่งปันความสุขทุกข์ รวมทั้งการให้ความช่วยเหลือกัน จนเพื่อนที่มีความทุกข์ มีกำลังใจ นำไปสู่ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

ระยะที่ 3 การทำกิจกรรมกลุ่มหรือปรับตัวตัวดำรงอยู่ เมื่อกลุ่มมีการพัฒนาสำคัญ จนกระทั่งสมาชิกมีความเข้าใจร่วมกันและมีความรู้สึกเป็นส่วนร่วมของกลุ่มแล้ว กลุ่มก็จะทำหน้าที่เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ มีการดำเนินกิจกรรมหรือขยายกิจกรรม เช่น กลุ่มโรงปุ๋ย อินทรีย์ชุมชน นอกจากทำกิจกรรมผลิตปุ๋ยอินทรีย์แล้ว กลุ่มยังขยายกิจกรรมไปสู่การทำกิจกรรมออมทรัพย์ กิจกรรมสวัสดิการให้กับสมาชิกกลุ่ม มีการกำหนดวิธีการดำเนินการในแต่ละกิจกรรม

กำหนดเป้าหมายร่วม วางแผนพัฒนากลุ่ม การรักษา ปรับปรุง และพัฒนากฎระเบียบให้เหมาะสม และมีการพัฒนาผู้นำรุ่นใหม่

ระยะที่ 4 กลุ่มเข้มแข็งมีการขยายตัวของกลุ่ม ในระยะนี้ สมาชิกมีจำนวนมากขึ้น มีการสร้างความเข้าใจร่วมกัน มีการกระจายงานกิจกรรมให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น เสริมสร้างและพัฒนาความสามารถสมาชิกกลุ่ม และขยายงานไปสู่กิจกรรมใหม่อื่น ๆ มากขึ้น มีการเชื่อมโยงและขยายกิจกรรมไปสู่กิจกรรมที่เป็นประโยชน์และหลากหลายมากขึ้น สร้างพลังร่วมในการดำเนินการ มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกที่ต่อเนื่อง การทบทวนบทเรียนจากการดำเนินการ การประเมินผลและการประชาสัมพันธ์กลุ่ม

ทั้งนี้ การส่งเสริมและพัฒนากลุ่มมีส่วนร่วมของชุมชนจำเป็นต้องอาศัยทั้งโครงสร้างเชิงระบบและแนวทางเชิงพฤติกรรม ซึ่งภาครัฐในฐานะกลไกกลางของการพัฒนา มีบทบาทสำคัญในการสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยแนวคิดและทฤษฎีทางวิชาการที่เกี่ยวข้องสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ (1) แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation Theory), (2) แนวคิดภาครัฐแบบมีส่วนร่วม (Collaborative Governance), และ (3) แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital Theory) ดังนี้

1. แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation Theory)

แนวคิดนี้มีรากฐานจากแนวคิดประชาธิปไตยที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ การวางแผน และการดำเนินกิจกรรมในชุมชน โดย Arnstein (1969) ได้เสนอ "บันไดการมีส่วนร่วม" (Ladder of Citizen Participation) ซึ่งแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมเป็น 8 ขั้น ตั้งแต่ระดับต่ำสุดคือ "การชักจูง" ไปจนถึงระดับสูงสุดคือ "การควบคุมร่วม" ระดับที่ถือว่ามีความหมายคือ ขั้นที่ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจร่วมกับภาครัฐ

การใช้แนวคิดนี้ช่วยชี้ให้เห็นว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนไม่ควรจำกัดเพียงแค่การ "รับฟังความคิดเห็น" เท่านั้น แต่ภาครัฐควรออกแบบกระบวนการที่ทำให้ประชาชนมีบทบาทในเชิงนโยบายและการปฏิบัติการอย่างแท้จริง เช่น การจัดเวทีประชาคม การมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาหมู่บ้าน หรือการมีสิทธิเข้าร่วมกลไกการติดตามประเมินผล

2. แนวคิดภาครัฐแบบมีส่วนร่วม (Collaborative Governance)

แนวคิด Collaborative Governance ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนและการจัดการทรัพยากรสาธารณะ โดย Ansell & Gash (2008) ได้ให้นิยามว่าการปกครองแบบมีส่วนร่วม คือ "กระบวนการซึ่งภาครัฐและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากภาคส่วนต่าง ๆ เข้าร่วมกันในการตัดสินใจอย่างเป็นทางการ"

แนวคิดนี้เน้นว่าภาครัฐไม่ควรทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมหรือผู้ดำเนินการแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ควรเป็น “ผู้อำนวยความสะดวก” (facilitator) และ “ผู้ประสานงาน” (coordinator) เพื่อเปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชนได้เข้ามาร่วมสร้างแนวทางการพัฒนา ซึ่งมีความเหมาะสมมากกับบริบทของชุมชนผักหวานป่า ที่ยังต้องการกระบวนการสร้างเครือข่ายและขับเคลื่อนร่วมกับหน่วยงานภายนอก

3. แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital Theory)

ทุนทางสังคม คือ พลังของความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และความร่วมมือที่มีอยู่ในสังคมหรือชุมชน ซึ่งจะเอื้อต่อการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ โดย Putnam (2000) อธิบายว่า ทุนทางสังคมมีองค์ประกอบหลักคือ

Trust (ความไว้วางใจ)

Reciprocity (ความเอื้อเพื่อเกื้อกูล)

Networks (เครือข่ายความสัมพันธ์)

การเสริมสร้างทุนทางสังคมในชุมชนจำเป็นต้องอาศัยบทบาทของภาครัฐในการกระตุ้นและสนับสนุน เช่น การจัดกิจกรรมสร้างสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพเครือข่าย หรือการสร้างระบบสื่อสารภายในชุมชนอย่างทั่วถึงและโปร่งใส แนวคิดนี้จึงสนับสนุนข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการ “สร้างกลไกใจที่เป็นธรรม” และ “การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ” เพื่อเสริมแรงจูงใจและสร้างความเชื่อมั่นให้ประชาชนร่วมมือกันในระยะยาว

การประยุกต์ใช้แนวคิดในการเสนอแนะแนวทางพัฒนา

แนวคิดทั้งสามข้างต้นเมื่อนำมาผสมผสานกันจะช่วยให้การออกแบบกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนมีความรอบด้าน กล่าวคือ:

การใช้แนวคิด **Participation** ทำให้เห็นภาพของการสร้างอำนาจประชาชนและการออกแบบกระบวนการที่เปิดกว้าง

การใช้แนวคิด **Collaborative Governance** ทำให้ภาครัฐเข้าใจบทบาทของตนเองในฐานะผู้ประสาน ไม่ใช่ผู้สั่งการ

การใช้แนวคิด **Social Capital** ทำให้การวางแผนเน้นสร้างความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ และความร่วมมือระยะยาวในระดับฐานราก

5.3 ข้อเสนอแนะ

ในการส่งเสริมและพัฒนาภาคเกษตรกรรมในระดับชุมชน การทำงานร่วมกันระหว่างภาคีเครือข่ายถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จและความยั่งยืนของกิจกรรมต่าง ๆ ดังนั้น

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการทำงานร่วมกันของภาคีเครือข่ายในชุมชนการเกษตรสามารถสรุปได้ดังนี้

1. สร้างกลไกการประสานงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ

ควรมีหน่วยงานหรือคณะกรรมการกลางที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงข้อมูลประสานงาน และติดตามการดำเนินงานของภาคีแต่ละฝ่าย เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในการวางแผน ดำเนินกิจกรรม และประเมินผลโครงการในทิศทางเดียวกัน ลดความซ้ำซ้อนและความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น

2. ส่งเสริมบทบาทของผู้นำชุมชนและองค์กรเกษตรกร

ผู้นำชุมชนและสถาบันเกษตรกรควรได้รับการพัฒนาให้มีทักษะด้านการบริหารจัดการ การวางแผน การสื่อสาร และการเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างเกษตรกรกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งจากภายในชุมชน

3. พัฒนาแผนปฏิบัติการร่วมที่มีเป้าหมายชัดเจน

ภาคีเครือข่ายควรร่วมกันจัดทำแผนงานหรือโครงการที่มีเป้าหมายตรงกับปัญหาและความต้องการของเกษตรกรในพื้นที่จริง โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย เพื่อให้เกิดความเข้าใจและความเป็นเจ้าของร่วมกันของแผนงาน

4. สนับสนุนการเรียนรู้ร่วมและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างภาคี

ควรจัดกิจกรรม เช่น เวทีประชุมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงาน หรือเครือข่ายความรู้ เพื่อให้ภาคีสามารถเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ถ่ายทอดเทคโนโลยี และพัฒนานวัตกรรมใหม่ ๆ ที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน

5. เสริมสร้างแรงจูงใจและผลประโยชน์ร่วมของภาคี

การทำงานร่วมกันควรมีแรงจูงใจทั้งในด้านผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการพัฒนาองค์กรของแต่ละภาคี เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและความเต็มใจในการมีส่วนร่วมในระยะยาว

6. จัดให้มีการติดตาม ประเมินผล และพัฒนากลยุทธ์อย่างต่อเนื่อง

การทำงานแบบภาคีเครือข่ายควรมีระบบประเมินผลการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาใช้ในการปรับปรุงแผนงาน กลยุทธ์ และบทบาทของแต่ละภาคีให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

จากผลการศึกษา พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ยังมีข้อจำกัดหลายประการ ทั้งในด้านโครงสร้างการรวมกลุ่ม ขาดแรงจูงใจ และขาดการสื่อสารที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม ภาครัฐในฐานะกลไกสำคัญในการพัฒนาและสนับสนุนชุมชน ยังสามารถมีบทบาทที่ชัดเจนและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นในการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับพื้นที่ ภาครัฐใน

ระดับท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล หรือสำนักงานเกษตรอำเภอ ควรเป็น “ตัวกลาง” ที่ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างหน่วยงานภายนอกกับชุมชน รวมถึงให้ข้อมูล สนับสนุนทรัพยากร และจัดเวทีสาธารณะให้ชาวบ้านสามารถแสดงออก แสดงความคิดเห็น และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ มากขึ้น นอกจากนี้ หน่วยงานภาครัฐควรทำหน้าที่เป็น *ผู้อำนวยความสะดวก (facilitator)* ไม่ใช่เพียงผู้ควบคุมหรือกำหนดแนวทางเพียงฝ่ายเดียว การทำให้ประชาชนรู้สึกที่ “รัฐเป็นผู้สนับสนุน ไม่ใช่ผู้สั่งการ” จะช่วยลดความรู้สึกห่างเหิน และสร้างความไว้วางใจ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของความร่วมมือในระยะยาว ทั้งนี้ การมีบทบาทของรัฐที่ยืดหยุ่น เข้าใจพื้นที่ และเปิดกว้างต่อข้อเสนอของชุมชน จะส่งผลโดยตรงต่อการยกระดับการมีส่วนร่วมของเครือข่ายในท้องถิ่นภาครัฐสามารถมีบทบาทในการแก้ไขข้อจำกัดและส่งเสริมการพัฒนาการมีส่วนร่วมของเครือข่ายในชุมชนได้อย่างหลากหลาย โดยมีข้อเสนอแนะแบบละเอียด ดังนี้

1. **จัดตั้งหรือสนับสนุน “ศูนย์ประสานเครือข่ายชุมชน” ในระดับตำบลหรือหมู่บ้าน** ภาครัฐควรจัดตั้งศูนย์หรือหน่วยงานย่อยที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการเชื่อมโยงข้อมูล ความรู้ ทรัพยากร และกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอก โดยมีเจ้าหน้าที่รัฐหรืออาสาสมัครชุมชนทำหน้าที่ประสานงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความเป็นระบบในการทำงานของเครือข่าย และเป็นศูนย์รวมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มย่อยภายในชุมชน

2. **ออกแบบกิจกรรมส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่น** ภาครัฐควรพิจารณารูปแบบกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และศักยภาพของคนในชุมชน เช่น การจัดเวทีเรียนรู้เรื่องการปลูกผักหวานแบบยั่งยืน การสาธิตกระบวนการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผักหวาน หรือการลงพื้นที่เก็บข้อมูลร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้าน ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและสร้างความไว้วางใจมากขึ้น

3. **ส่งเสริมและสนับสนุนผู้นำชุมชนให้มีศักยภาพในการขับเคลื่อนเครือข่าย** ภาครัฐควรจัดการอบรมและพัฒนาผู้นำท้องถิ่นให้สามารถเป็นแกนกลางในการสร้างเครือข่าย เช่น การอบรมด้านการบริหารจัดการกลุ่ม การเจรจาต่อรองกับภาครัฐกิจ การเขียนโครงการเพื่อขอรับการสนับสนุนจากภาครัฐ หรือการใช้เทคโนโลยีเพื่อประชาสัมพันธ์ข้อมูลภายในเครือข่าย โดยควรเน้นผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนและมีความตั้งใจในการพัฒนาสาธารณะ

4. **สร้างระบบแรงจูงใจที่ยั่งยืนและเป็นธรรมสำหรับผู้เข้าร่วมเครือข่าย** ภาครัฐควรจัดสรรงบประมาณหรือทรัพยากรเพื่อเป็น “แรงจูงใจ” ให้กับสมาชิกในเครือข่าย เช่น การจัดตั้งกองทุนสนับสนุนกลุ่มเกษตรกร การให้สิทธิประโยชน์ในการเข้าร่วมกิจกรรมฝึกอบรม การจัดสรรตลาดพิเศษ หรือการให้รางวัลแก่กลุ่มที่มีผลการดำเนินงานดีเด่น ทั้งนี้ ควรมีระบบติดตามประเมินผลอย่างเป็นธรรม โปร่งใส และตรวจสอบได้

5. พัฒนาระบบการสื่อสารในชุมชนให้เข้าถึงง่ายและมีประสิทธิภาพ การเผยแพร่ข้อมูลควรครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย โดยเฉพาะผู้สูงอายุหรือผู้ที่อยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางชุมชน ภาครัฐควรพัฒนาช่องทางต่าง ๆ เช่น

1. การใช้หอกระจายข่าวร่วมกับการจัดประชุมหมู่บ้าน
2. การจัดทำแผ่นพับหรือป้ายข้อมูลที่เข้าใจง่าย
3. การใช้โซเชียลมีเดียอย่างกลุ่มไลน์หรือเพจ Facebook ของชุมชน
4. การจัด “วันพบประชาชน” เป็นประจำเพื่อสื่อสารโดยตรงกับประชาชน เพื่อให้ข้อมูลข่าวสารเกิดการรับรู้และนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

6. ปรับกระบวนการวางแผนและตัดสินใจจากบนลงล่าง (Top-down) สู่การมีส่วนร่วมจากล่างขึ้นบน (Bottom-up) ภาครัฐควรปรับบทบาทจากการเป็นผู้กำหนดนโยบายสู่การเป็น “ผู้รับฟัง” และ “ผู้ร่วมคิด” กับชุมชน โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนในการเสนอแนะวางแผน และร่วมประเมินโครงการต่าง ๆ อาทิ การเปิดเวทีระดมความคิดเห็น การใช้เครื่องมือประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม เช่น เวทีจัดลำดับความสำคัญของปัญหา หรือการจัดทำแผนชุมชนร่วมกัน (Community-based Planning)

7. สนับสนุนการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ในหลายกรณีพบว่าการส่งเสริมชุมชนล้มเหลวเพราะหน่วยงานต่าง ๆ ทำงานแยกส่วน ไม่เชื่อมโยงกัน ภาครัฐจึงควรจัดให้มีระบบบูรณาการแผนงาน เช่น การร่วมกันระหว่างสำนักงานเกษตรอำเภอ พัฒนาชุมชน อบต. และโรงเรียนในพื้นที่ เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่ครอบคลุมทั้งมิติการเกษตร เศรษฐกิจ สังคม และการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน

บรรณานุกรม

- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(4), 543–571. <https://doi.org/10.1093/jopart/mum032>
- Bryson, J. M., Crosby, B. C., & Stone, M. M. (2006). *The design and implementation of Cross-Sector Collaborations: Propositions from the literature*. *Public Administration Review*, 66(S1), 44–55. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00665.x>
- Castells, M. (2010). *The rise of the network society* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2020). *Strengthening agricultural innovation systems: Framework and good practices*. Rome: FAO. <https://doi.org/10.4060/cb2870en>
- OPT NEWS ONLINE. (2567). สารพัดช่างสระบุรีสุดเจ๋งนำผักหวานมาผลิตเป็นแผ่นอบกรอบแห่งแรกต่อยอดสู่ชุมชนบ้านหมอ. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2567, จาก <https://www.opt-news.com/news/40781>
- Provan, K. G., & Kenis, P. (2008). *Modes of network governance: Structure, management, and effectiveness*. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18(2), 229–252. <https://doi.org/10.1093/jopart/mum015>
- Provan, K. G., & Milward, H. B. (2001). *Do networks really work? A framework for evaluating public-sector organizational networks*. *Public Administration Review*, 61(4), 414–423. <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00045>
- Rhodes, R. A. W. (1997). *Understanding governance: Policy networks, governance, reflexivity and accountability*. Open University Press.
- Wellman, B., & Berkowitz, S. D. (1988). *Social structures: A network approach*. Cambridge University Press.

- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2560). แผนยุทธศาสตร์ส่งเสริมการเกษตร ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560– 2679) และแผนปฏิบัติงาน ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2560 – 2564). กรุงเทพฯ: นิเวศมดาการพิมพ์.
- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (2562). แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเครือข่ายภาคประชาชน. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2563). บทบาทผู้นำเกษตรกรและการพัฒนาเกษตรกรรวม. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2564). คู่มือการปฏิบัติงานเกษตรอำเภอ. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- กรมส่งเสริมสหกรณ์. (2567). องค์ความรู้เรื่องการส่งเสริมเครือข่ายสหกรณ์และกลุ่มเกษตรกร. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2567, จาก https://km.cpd.go.th/pdf-bin/pdf_0179822052.pdf
- กรรณิกา อุตสาสาร: และคนอื่นๆ. (2567). การพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัยในจังหวัดกำแพงเพชร. สืบค้นเมื่อ 11 ธันวาคม 2567, จาก <https://huso.kpru.ac.th/h-sd/contents/Files/Kanika02.pdf>
- นวลจันทร์ ศิริพานิช. (2560). กลยุทธ์การพัฒนาเครือข่ายภาคประชาสังคมในประเทศไทย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. นิรมล. (2553). การติดต่อสื่อสาร (Communication). สืบค้นเมื่อ 8 ธันวาคม 2567, จาก <https://www.gotoknow.org/posts/360947>
- บริษัท เพิ่มผลพูนทรัพย์. (2557). ความสำคัญของการเกษตร. สืบค้นเมื่อ 8 ธันวาคม 2567, จาก http://industry.in.th/dip/knowledge_detail.php?id=1772&uid=38345#:~:text=การเกษตรมีความสำคัญใน,มีความมั่นคงทางด้าน
- ปัทมาหุมดละ. (2562). ความร่วมมือแบบเครือข่าย: กรณีการศึกษาโครงการอินโนสเปซไทยแลนด์. สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน 2568, จาก https://ethesisarchive.library.tu.ac.th/thesis/2019/TU_2019_6103010317_11616_12701.pdf
- พรทิพย์ โพธิ์ศรี. (2562). การบริหารจัดการเครือข่ายชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พัชรภรณ์ ศิริพรพันธ์. (2562). บทบาทของผู้นำชุมชนในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในงานพัฒนาเกษตรกรรวม. วารสารเกษตรศาสตร์, 45(3), 55-68.

- มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ. (2561). *คู่มือการสร้างและบริหารจัดการภาคีเครือข่ายเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.
- รศ.ดร.วรทัศน์ อินทร์คัมพร. (2556). *หลักการส่งเสริมการเกษตร*. สืบค้นเมื่อ 1 มิถุนายน 2567, จาก https://agecon-extens.agri.cmu.ac.th/Course_online/Course/352311/2.pdf
- รองศาสตราจารย์ ดร.เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ. (2567). *กลุ่มและเครือข่ายในงานส่งเสริมการเกษตร*. สืบค้นเมื่อ 11 ธันวาคม 2567, จาก <https://agri.stou.ac.th/UploadedFile/91720-11.pdf>
- สมบุญ ทองบุราณ. (2561). *การบริหารจัดการเครือข่ายองค์กรชุมชน*. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2563). *แนวทางการจัดการเครือข่ายสุขภาพชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. (2562). *รายงานการบริหารจัดการเครือข่ายสุขภาพระดับจังหวัด*. กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบ้านหมอ. (2559). *ประวัติความเป็นมา*. สืบค้นเมื่อ 8 พฤษภาคม 2567, จาก <https://district.cdd.go.th/banmo/about-us/ประวัติความเป็นมา/>
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบ้านหมอ. (2565). *การมอบหมายงานและหน้าที่รับผิดชอบในสำนักงานเกษตรอำเภอบ้านหมอ*. สืบค้นเมื่อ 23 มิถุนายน 2568, จาก <https://saraburi.doae.go.th/banmo/image/admin%20ban/Example%20banmo/Order-11.pdf>
- สำนักงานส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร. (2565). *คู่มือการสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายทางการเกษตร*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2563). *แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากผ่านเครือข่ายเกษตรกร*. กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- อัจฉรา มลิวงศ์. (2548). *การสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมของเกษตรกรเครือข่ายเกษตรยั่งยืนแม่ทาในตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. *การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์ สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เอเชียเพลส, 2545).

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ: และคนอื่นๆ. แนวทางการพัฒนาเครือข่ายผู้ประกอบการ SMEs
ภาคเกษตรรุ่นใหม่. สืบค้นเมื่อ 25 พฤษภาคม 2568, จาก [https://li01.tci-
thaijo.org/index.php/pnujr/article/view/65415/534](https://li01.tci-thaijo.org/index.php/pnujr/article/view/65415/534)

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ นางสาวชามาวี มีสวัสดิ์
วัน เดือน ปี เกิด 6 กรกฎาคม 2543
สถานที่เกิด กรุงเทพมหานคร

